

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Cornelia Najafi

Kan barn tala sanning?

En studie om förhållandet mellan de svenska domstolarnas bevisvärdering av barns utsagor och rättspsykologisk forskning

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Christoffer Wong

Termin för examen: Period 1 HT2018

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställningar	8
1.3 Avgränsningar	9
1.4 Metod	11
1.5 Material	12
1.6 Perspektiv	13
1.7 Forskningsläge	14
1.8 Disposition	15
2 BEVISRÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER	17
2.1 Beviskravet ”ställt utom rimligt tvivel”	17
2.2 Fri bevisvärdering	21
2.3 Domskäl	22
2.4 Bevistema	22
2.4.1 Våldtäkt mot barn	23
2.4.2 Sexuellt utnyttjande av barn	24
2.4.3 Sexuellt övergrepp mot barn	24
2.4.4 Gemensamt för brotten	25
2.5 Bevisvärde och beviskraft	25
2.6 Kategorisering av bevis	26
2.7 Rättsfakta, bevisfakta och hjälpfakta	29
2.8 Trovärdighet och tillförlitlighet	30
2.9 Balkongfallet	32

3	BEVISVÄRDERING AV UTSAGOR	34
3.1	Generella kriterier vid bevisvärdering av utsagor	34
3.1.1	Konstanskriteriet	36
3.1.2	Homogenkriteriet	37
3.1.3	Detaljriktighet	38
3.1.4	Motiv till beljugande	39
3.1.5	Intryck av målsägandes trovärdighet	40
3.1.6	Offersymptom	40
3.1.7	Lång, klar och sammanhängande utsaga	42
3.2	Prejudikat	43
3.2.1	NJA 2005 s. 712	44
3.2.2	NJA 2009 s. 447 (I och II)	44
3.2.3	NJA 2010 s. 671	45
3.2.4	NJA 2017 s. 316 (I och II)	47
3.3	Räcker generellt sett en målsägandes utsaga för fällande dom?	49
4	RÄTTSPSYKOLOGI	51
4.1	Barns minnesförmåga och minnesfunktion	52
4.1.1	Omständigheter som påverkar minnet	53
4.1.2	Åldersrelaterad kognitiv utveckling	55
4.1.3	Traumatiska minnen och script-baserad minnesform	56
4.2	Barns förmåga att skilja mellan fantasi och verklighet	58
4.3	Barns förmåga att återberätta upplevelser	60
4.4	Barns förmåga att ljuga	62
4.5	Förträngning av minnen	63
4.6	Barns påverkan av yttre faktorer och missvisande information	64
4.7	Barn som ändrar sin berättelse	65
5	BEVISVÄRDERING AV BARNES UTSAGOR I PRAKTIKEN	67
5.1	Metod vid urval av rättsfall	67
5.2	Hovrätten över Skåne och Blekinge mål nr B 721-18	68
5.3	Hovrätten över Skåne och Blekinge mål nr B 3169-17	69
5.4	Hovrätten för nedre Norrland mål nr B 567-18	71
5.5	Göta hovrätt mål nr B 232-18	72
5.6	Sammanfattande kommentarer	73
6	ANALYS	74
6.1	Minimikrav på ett bevismedels kvalitet	74

6.2	Om kriterierna för värdering av utsagor	75
6.3	Utgör barns utsaga tillräckligt huvudbevis för en fällande dom?	79
6.4	Över- eller undervärderar domstolarna barns utsagor?	82
6.5	Slutsats	85
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	88
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	92

Summary

The decisive assessment of the courts in cases involving child sexual abuse is often to evaluate the testimony of the child. The humans' age-related cognitive development, children's incomplete ability to express themselves and children's difficulties in understanding experiences by putting them in relation to past experiences complicates the evaluation of children's testimonies. Child sexual abuse is, therefore, a part of the most difficult cases for the courts to handle. To be able to assess the testimony of a child, both forensic psychological knowledge of children's ability to remember and retell sexual abuses is necessary as well as an in-depth knowledge of the individual child.

Due to the aggravating circumstances surrounding the evaluation of a child's testimony, this essay illustrates the court's evaluation of children's testimonies relation to forensic psychology research on children's ability to remember and retell experienced sexual abuses from a legally secure perspective.

The precedents and criteria that apply to the evaluation of children's testimonies by the courts are in lack of actual scientific support. Based on the forensic psychology it is for example not possible to evaluate testimonies based on pretermitted criteria. In cases where convictions occur based on children's testimonies as the primary evidence, the assessment of the court appears to be based on the court's subjective opinion. On top of that, the courts may also be unable to get to know the individual child through the legal process to such level as is required for a correct assessment.

Although, even if the evaluation of evidence match what has happened and even if the child speaks the truth, the assessments of children's testimonies are made on non-scientifically based experience batches. Thus, the present essay shows a discrepancy between courts' evaluation of children's testimonies and the forensic psychological view of children's ability to retell sexual abuses. The courts seem to take other interests into account at the judicial

activity than the actual power of a testimony by the fact that children's testimonies appear to be given too high evidence power and that the evidentiary requirement tend to be lowered in particular cases that are difficult to prove. By the courts tend to consider interests that shouldn't affect the judicial activity instead of passing judgements that are scientifically correct, the evaluation of evidence violates fundamental legal principles.

The will and the desire of the judiciary to pass convictions in cases of sexual child abuse where the evidence objectively and on the basis of forensic psychology isn't enough for a conviction, is most likely based on an idea that legal protection for all residents of the society weighs heavier than the rule of law, security before the law and to not pass convictions based on too weak evidence.

Sammanfattning

Domstolarnas avgörande bedömning vid sexualbrott mot barn är inte sällan att värdera barnets utsaga. Människans åldersrelaterade kognitiva utveckling, barns ofullständiga förmåga att uttrycka sig och svårigheter att förstå erfarenheter genom att sätta dem i relation till tidigare erfarenheter försvårar bedömningen av barns utsagor. Sexualbrott mot barn tillhör därav de mål som är svårast för domstolarna att hantera. För att kunna bedöma barns utsagor krävs det både rättspsykologisk kunskap om barns förmåga att minnas och återberätta övergrepp samt en djup kännedom om det enskilda barnet.

På grund av de omständigheter kring barn som försvårar bedömningen av barns utsagor belyser framställningen de svenska domstolarnas bevisvärdering av barns utsagor i förhållande till rättspsykologisk forskning om barns förmåga att minnas samt återberätta upplevda övergrepp ur ett rättssäkerhetsperspektiv.

De prejudikat och kriterier som tillämpas vid bevisvärdering av barns utsagor saknar direkt vetenskapligt stöd. Utifrån rättspsykologin går det bland annat inte att bedöma utsagor utifrån förbestämda kriterier. Vid det fall fällande domar förekommer grundade på barns utsagor i egenskap av huvudsaklig bevisning verkar bedömningen baseras på rättens subjektiva uppfattning. Detta även då rätten omöjligt kan lära känna det enskilda barnet genom rättsprocessen på ett sådant djup som krävs för en korrekt bedömning.

Även om bevisvärderingen sker i enlighet med vad som faktiskt har hänt och om barnet talar sanning görs bedömningen på icke vetenskapligt förankrade erfarenhetssatser. Förevarande framställning visar således på en diskrepans mellan domstolarnas bevisvärdering av barns utsagor och den vetenskapliga synen på barns förmåga återberätta. Domstolarna verkar beakta andra intressen än utsagans faktiska beviskraft vid den dömande verksamheten, genom att barns utsagor tillmäts för hög beviskraft och att beviskravet ställs lägre i

särskilt svårbevisade mål. Genom att domstolarna tenderar att beakta intressen som egentligen inte ska få påverka den dömande verksamheten, istället för att meddela vetenskapligt korrekta domar, strider bevisvärderingen mot grundläggande rättsliga principer.

Rättsväsendets vilja och strävan att avlägga fällande domar i mål om sexualbrott mot barn i de fall bevisningen objektivt sett och utifrån vetenskapen inte är tillräcklig grundar sig mest troligt i en uppfattning om att ett rättsskydd för samhällets alla invånare väger tyngre än rättssäkerhet, rättstrygghet och att inte meddela fällande domar på egentligen för svag bevisning.

Förord

Fyra och ett halvt år har gått fort. Inte bara känslomässigt fort utan även de facto fort då jag nu fyra år senare, istället för fyra och ett halvt år, står här med ett färdigt examensarbete och snart även ett (förhoppningsvis) examensbevis i handen.

Jag vill rikta ett stort tack till min familj och vänner som alltid funnits där med inspiration och råd. Tack för er förståelse alla gånger jag behövt stanna hemma och plugga.

Tack till min handledare, Christoffer Wong, för goda råd under skrivandets gång.

Jag vill tacka Johan för det enorma stöd du gett mig under hela utbildningen, för att du alltid finns för mig och för att du alltid låter mig vara mig själv.

Sist, men absolut inte minst, vill jag tacka Donna för all kärlek, alla skratt samt välbehövda pluggpauser och promenader du gett mig.

Tacohej.

Khao Lak, Thailand, den 15 december 2018,
Cornelia Najafi

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
HD	Högsta domstolen
JO	Justitieombudsman, Riksdagens ombudsmän
JT	Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RH	Rättsfall från hovrätterna
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I de flesta mål angående sexuella övergrepp mot barn utgör barnets utsaga det huvudsakliga och det viktigaste bevismedlet. Inte sällan saknas det teknisk bevisning, varför en bedömning och värdering av barnets utsaga är det avgörande vid beslutet om den tilltalades skuld. Ord står ofta mot ord, vilket utgörs av barnets ord mot den vuxnas.¹

Rättsskipningen kring sexualbrott i allmänhet innebär svåra bevisvärderingsproblem. Sexuella övergrepp mot barn innefattar ytterligare bevisvärderings svårigheter. Det finns många psykosociala och psykologiska omständigheter i mål om sexuella övergrepp mot barn som komplicerar både den juridiska bedömningen och arbetet kring målet. Barn saknar bland annat ett utvecklat språk, har begränsade erfarenheter att sätta upplevelser och händelser i relation till, befinner sig ofta i en beroendeställning i förhållande till den misstänkte samtidigt som övergreppsmål alltid är förknippat med starka känslor för samtliga inblandade. Barnets utsaga måste vidare omvandlas till vuxenbegrepp och rättsfigurer vilket kräver särskilda psykologiska och beteendevetenskapliga kunskaper.²

Det verkar råda en kunskapsbrist inom rättsväsendet kring barn, och särskilt barn i egenskap av offer för sexuella övergrepp. Denna kunskapsbrist kan förklaras med den korta historiken som sexuella övergrepp mot barn har i ett rättsligt hänseende. Rättstillämpningen och lagstiftningen har mött svårigheter i att hinna utvecklas i takt med den ökade samhällsliga kunskapen om barn och sexuella övergrepp.³ Bristande vetenskapliga kunskaper kan föranleda domslut baserat på förenklade beslutsregler. Materiellt korrekta domar

---

¹ Diesen s. 64.

² Diesen s. 172.

³ Sutorius & Kaldal s. 192 f.

kräver att rätten har de kunskaper som krävs för att avgöra bevisfrågor av särskilt komplicerad natur.⁴

Beteendevetenskaplig expertis i egenskap av exempelvis barnpsykologer och barnpsykiatrer används sparsamt inom rättsväsendet och domare nöjer sig inte sällan med sin egen livserfarenhet på området med hänvisning till uttrycket ”en domare ska döma efter eget huvud – inte andras”.⁵ I de fall tvärvetenskaplig kompetens krävs vet jurister sällan hur sakkunskapen ska användas och den sakkunniga vet inte alltid vad juristerna vill ha svar på, vilket leder till ett glapp mellan jurister och sakkunniga.⁶

Med anledning av rättsväsendets till synes bristande kunskaper om barn och den sparsamma användningen av sakkunskap förenat med omständigheten att barnets utsaga inte sällan utgör den huvudsakliga bevisningen uppstår funderingar om barns faktiska förmåga att återberätta samt minnas sexuella övergrepp utifrån psykologins vetenskapliga disciplin. Bör barns utsagor kunna grunda en fällande dom? Vad säger de fällande domarna om rättsväsendet? Meddelas det fällande domar på en egentligen bristfällig bevisning? Tillämpar domstolarna i praktiken ett lägre beviskrav i mål om sexuella övergrepp mot barn där barnets utsaga utgör huvudsaklig bevisning?

1.2 Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med denna framställning är att utvärdera domstolarnas bevisvärdering av barns utsagor utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv samt att kartlägga i vilken mån domstolarna tar hänsyn till rättspsykologisk forskning kring barn när barnets utsaga ska värderas. Vidare omfattar syftet även att försöka utreda om det finns annan hänsyn eller andra intressen än det faktiska bevisvärdet och beviskraften i det enskilda beviset som domstolarna beaktar vid bevisvärderingen.

---

⁴ Schelin s. 244 ff; Mellqvist s. 759 f.

⁵ Mellqvist s. 759 f.

⁶ Sutorius & Kaldal s. 436.

Med anledning av framställningens syfte kommer följande frågeställning huvudsakligen att försöka besvaras.

- I. Finns det något minimikrav på den åberopade bevisningens kvalitet för att kunna läggas till grund för en fällande dom?
- II. Kan beviskravet i brottmål uppfyllas, där ett barns utsaga i egenskap av målsägande vid sexuella övergrepp utgör den huvudsakliga bevisningen, med hänsyn till rättspsykologisk forskning om barns minnesförmåga samt förmåga att återberätta trauman?
- III. Vad kan förklara en eventuell diskrepans mellan den beviskraft domstolarna tilldelar barns utsagor och den uppfattning rättspsykologisk forskning har om barns trovärdighet och tillförlitlighet?

Ovan nämnda frågeställning öppnar upp för presentationer och diskussioner inom följande områden. De grundläggande bevisrättsliga principerna, domstolarnas värdering av barns utsagor i praktiken samt bedriven forskning inom rättspsykologins område kring barns trovärdighet, minnesförmåga och förmåga att återberätta traumatiska upplevelser. Inom ramen för dessa områden kommer uppsatsen främst koncentreras på om domstolarnas bevisvärdering av barns utsagor, innefattande HD:s prejudicerande avgöranden i bevisvärderingsfrågor, är förenlig med befintlig rättspsykologisk forskning samt om barn genom sin utsaga i egenskap av målsägande i mål om sexuella övergrepp mot barn kan utgöra ett tillräckligt huvudbevis för en fällande dom.

1.3 Avgränsningar

För att skapa utrymme till de ämnesområden som är relevanta för framställningens syfte och frågeställning har vissa avgränsningar varit oundvikliga.

Som framgår av frågeställningen avser denna framställning endast att behandla bevisvärdering inom ramen för sexualbrott mot barn. Med sexualbrott mot barn avses i detta hänseende våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn och sexuellt övergrepp mot barn. Det är således de brott som behandlas i uppsatsen. Begreppet sexualbrott mot barn används som en paraplyterm för

de tre nyss nämnda brotten. Vidare kommer gärningar mot barn över 15 år att lämnas utan hänsyn.

Trots att doktrin innehåller olika sätt att definiera brottsbegreppet kommer denna uppsats av utrymmesbrist endast utgå ifrån Asp, Ulväng, och Jareborgs definition.⁷ Någon förklaring av vad som krävs för att en kriminaliserad gärning ska kunna åläggas straffansvar kommer dock inte att presenteras då det är kunskap som läsaren antas besitta. Begreppen brottsbeskrivningsenlighet och gärningsculpa kommer således inte att definieras i framställningen.

Utgångspunkten i denna studie är inte att barnet i det enskilda fallet i egen- skap av målsägande medvetet talar osanning i sin utsaga eller medvetet berättar en förvrängd berättelse. Studien avser heller inte att behandla avslöjande av lögners och bedriven lögnforskning. Utgångspunkten är istället barns bristande förmåga att minnas och berätta en korrekt historia. För att kunna utreda barns förmåga att återberätta och minnas sexuella övergrepp utifrån barnets kognitiva utveckling koncentrerar framställningen på misstänkta övergrepp som inträffat i nära anslutning till målets utredning och huvudförhandling. Detta även då framställningen inte avser att behandla en målsägandes bristande förmåga att minnas sexuella övergrepp som inträffat långt tillbaka i tiden.

Den rättsfallsstudie som presenteras i avsnitt 5 avser endast att behandla avgöranden från underinstanserna. Denna avgränsning motiveras med att det endast är ett fåtal fall som tas upp av HD vilket innebär att avgöranden från underinstanserna bättre skildrar hur bevisvärderingen ser ut i praktiken. HD:s prejudikat inom området behandlas istället under avsnitt 3.2 med anledning av att prejudikaten utgör en rättskälla och med fördel presenteras under den del som avser den rättsliga regleringen kring bevisvärdering.

---

⁷ Se boken *Kriminalrättens grunder*.

Rättspsykologi är en egen vetenskaplig gren vilken av utrymmesskäl endast kan behandlas ytterst begränsat i denna framställning. Av samma skäl förenat med bristande relevans kommer rättspsykologi avseende vuxna helt att avgränsas bort.

1.4 Metod

Jag har i förevarande framställning kommit till slutsatserna som presenteras i avsnitt 6 genom att behandla både juridikens område ”bevisrätt” samt psykologins forskning om barn. Genom juridikens och psykologins parallella tillämpning samt psykologins nödvändighet för ett besvarande av framställningens syfte och frågeställning blir det tydligt att den så kallade *tvärvetenskapliga metoden* både övergripande och i huvudsak har använts för att färdigställa uppsatsen. Genom den tvärvetenskapliga metoden belyses rättens förhållande till vetenskapen och juristernas vetenskapliga kunskaper utvidgas.

Eftersom framställningen avser att analysera domstolarnas tillämpning av vetenskapen och i vilken mån rättsväsendet på ett korrekt sätt hanterar vetenskapen hade juristen Claes Sandgren påstått att den genomgående tillämpade metoden för framställningen är den *rättsanalytiska metoden*. Vid en tillämpning av den rättsanalytiska metoden är materialunderlaget enligt Sandgren mer varierat samt vidgat än vid den rättsdogmatiska metoden, där gällande rätt tolkas och beskrivs uteslutande med ledning av rättskällorna och rättskäl-
leläran. Material så som underrättspraxis samt material från andra vetenskaper kan brukas vid den rättsanalytiska metoden till skillnad från den rättsdogmatiska.⁸

Då rättspsykologi och underrättspraxis utgör en stor del av framställningen tillsammans med rättskälleläran håller jag med Sandgren om att den rättsana-

---

⁸⁸ Sandgren s. 51.

lytiska metoden har tillämpats vid utarbetandet av framställningen, detta tillsammans med den tvärvetenskapliga metoden. Således vill jag påstå att jag i framställningen har använt mig av två olika metoder.

1.5 Material

För att bringa uppsatsen transparens och källkritiskt granska materialet har jag genomgående försökt använda mig av mer än en källa och flera författares ståndpunkter i framtagna uppgifter. Jag har även främst fokuserat på de uppgifter som är nyast och således mest aktuella för att kunna appliceras i dagens samhälle utifrån nutidens kunskapsbas. I avsnitt 3.1 har jag valt att behandla de kriterier som HD över tid har ansett vara av vikt vid bevisvärdering av utsagor. Anledningen till att det i vissa fall rör sig om äldre källor i det avsnittet är att vissa kriterier härstammar från äldre praxis. Vad gäller grundläggande bevisrättsliga begrepp har jag även använt äldre material vid det fall det rör sig om begrepp som inte har ändrat innebörd över tid.

De som främst behandlat innebörden av HD:s kriterier vid bevisvärdering av utsagor är Christian Diesen, Mikael Mellqvist, Robert Nordh och Torkel Gregow. Det är därav deras tolkningar som jag har haft som utgångspunkt samt främst behandlat inom ramen för området.

Majoriteten av tillgänglig rättspsykologisk forskning har vuxna som utgångspunkt, medan det råder större brist på forskning som specifikt avser barn. De författare som har gett upphov till det material jag främst använt mig av inom rättspsykologin är Pär Anders Granhag genom boken *Vittnespsykologi* samt Granhag tillsammans med Sven-Åke Christianson som redaktörer för boken *Handbok i rättspsykologi*. Lena Schelin är även en av de få som har satt psykologisk vetenskap i ett rättsligt sammanhang varför hennes avhandling, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, har fått betydande utrymme i uppsatsen.

Anledningen till att jag uteslutande har använt mig av svenskt material i framställningen, både avseende de juridiska avsnitten och det rättspsykologiska,

är dels svårigheterna i att tillhandahålla utländskt material samt dels att använt material ofta hänvisar till utländska källor. Genom de hänvisningarna anser jag mig således ha tillgodogjort nödvändiga utländska forskningsresultat. En problematik som är värd att uppmärksamma avseende de författare jag har använt mig av inom det rättspsykologiska området är att de inte sällan hänvisar till varandra. På så sätt utesluts en bredare forskning av området. Att författarna hänvisar till varandra grundar sig mest troligt i att det rättspsykologiska området inte vuxit sig så stort i Sverige som i vissa andra länder. Trots det har utländskt material inte studerats eller tillämpats eftersom förevarande studie tar avstamp i den nationellt existerande vetenskapen.

De rättsfall jag har valt att behandla under avsnitt 3.2 utgör ett antal tidsmässigt spridda avgöranden kring bevisvärdering. Avgörandena har valts ut eftersom de utgör de enda senare bevisprejudikaten samt på ett relevant sätt skildrar HD:s uppfattning om hur bevisvärdering av utsagor bör ske. Det kan tyckas att det hade räckt med en användning av exempelvis endast de två senaste rättsfallen. Jag anser dock att alla presenterade rättsfall tillför något inför uppfyllandet av framställningens syften och frågeställningar då de behandlar olika frågor och tillför skilda prejudikat till bevisrätten.

1.6 Perspektiv

Genomgående kommer ett rättssäkerhetsperspektiv anläggas uppsatsen för att kartlägga om domstolarna tenderar att övervärdera barns utsagor och om domstolarna i så fall tar hänsyn till andra skyddsvärda intressen som inte presenteras i domskälen vid fällande domslut baserade på ett barns utsaga.

Begreppet rättssäkerhet är ett begrepp som både är oklart och svårt att definiera samt vars innebörd skiljer sig åt inom doktrin. I vissa fall används begreppet för att tala om i vilken grad en stat uppfyller kriterierna för att utgöra en rättsstat medan det i andra fall används för att beteckna den enskildas rättsskydd i förhållande till den offentliga makten.⁹ Inom doktrin verkar man dock

---

⁹ Frändberg s. 269.

vara ense om att begreppets kärna handlar om förutsebarhet i rättsliga beslut och att en förutsättning för hög rättssäkerhet är att maktutövningen inte sker godtyckligt.¹⁰ Denna senare definition av rättssäkerhetsbegreppet är även den definition som kommer tillämpas i framställningen. Rättssäkerheten är således det som äventyras om domstolarnas praktiska bevisvärdering inte stämmer överens med hur bevisvärderingen bör ske och om domstolarna i sitt dömmande tar hänsyn till intressen som egentligen inte bör ha någon inverkan.

1.7 Forskningsläge

Frågan om hur en utsaga ska värderas har sedan 1980-talet blivit mer och mer omdiskuterad och det har skett, samt sker, omfattande debatter och forskning kring människors förmåga att uppfatta händelser samt förmågan att återge information som finns lagrad i minnet på ett korrekt sätt.

Det har förekommit studier kring domstolens psykologiska kunskaper och det har kunnat konstateras att det verkar föreligga en viss kunskapsbrist vad gäller barnpsykologi och barns reaktioner samt beteende i samband med utsatthet för sexuella övergrepp inom rättsväsendet. Vad jag däremot inte kunnat finna i det omfattande material som studerats är någon utvärdering av psykologisk forskning om barns förmåga att återberätta och minnas trauman i förhållande till beviskravet i brottmål, vilket är det min uppsats tar sikte på. Givetvis kan det finnas forskning som jag inom ramen för denna uppsats inte haft utrymme att lyckats hitta. Jag kan därav inte med säkerhet påstå att det saknas sådan forskning. Förevarande framställning utgör således ett försök att utöka den eventuellt befintliga forskningen på området. Lena Schelin har genom sin avhandling belyst värdering av utsagor ur ett beteendevetenskapligt perspektiv, varför hennes avhandling har varit relevant för min uppsats.

Utifrån den forskning som jag kunnat finna, och prejudikat från HD, kan det konstateras att det råder en oklarhet kring bevisvärdering av barns utsagor vid

---

¹⁰ Zila s. 284; Leijonhufvud, Wennberg & Ågren s. 27; Asp, Ulväng & Jareborg s. 52.

sexuella övergrepp mot barn och dess förhållande till rättspsykologisk forskning och beviskravet.

1.8 Disposition

För att underlätta läsningen av framställningen och för att ge framställningen en logisk struktur kommer de nästkommande två avsnitten, avsnitt 2 och 3, behandla de rättsliga ramarna som är relevanta för uppsatsens ämnesområde. *Avsnitt 2* kommer behandla de bevisrättsliga utgångspunkterna inom bevisvärdering för att läsaren ska få en förståelse över vad domstolarna med sin bevisvärdering måste uppnå och med vilka verktyg. Avsnittet kommer således bland annat presentera beviskravet, den grundläggande principen fri bevisvärdering, övriga för ämnet relevanta begrepp samt de metoder och riktlinjer som domstolarna tar användning av vid sin bevisvärdering. För att ge läsaren en förståelse över vad åklagaren måste bevisa för en fällande dom vad gäller specifikt sexuella övergrepp mot barn kommer *avsnitt 2* även att presentera rekvisiten för våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn samt sexuellt övergrepp mot barn.

Avsnitt 3 kommer därefter att fokusera specifikt på bevisvärdering av utsagor med barns utsagor som utgångspunkt. Avsnitt 3 innehåller följande. Dels en presentation av allmänna kriterier som är tillämpbara vid bevisvärdering av utsagor och som grundar sig i HD:s prejudikat men utvecklats i doktrin, dels en fördjupning i vad som krävs för att kunna värdera barns utsagor och faktorer som påverkar bedömningen, dels en genomgång av de för uppsatsen relevanta prejudikaten kring bevisvärderingsfrågor inom sexualbrott samt slutligen dels en granskning och sammanfattning över olika författare och juristers uppfattning samt åsikt om huruvida en målsägandes utsaga räcker som huvudsakligt bevis för en fällande dom.

Efter den ovan beskrivna rättsliga genomgången kommer framställningens nästa del, *avsnitt 4*, fördjupa läsaren i rättspsykologins område kring barn och

barn som vittnen. Avsnitt 4 är det kapitel som lägger grunden för framställningens premisser då uppsatsen bygger på en jämförelse mellan juridiken och psykologin. Det rättspsykologiska avsnittet avser att utgöra ett deskriptivt avsnitt, utan analytiska inslag.

Innan syftet och frågeställningen kan uppfyllas respektive besvaras kommer uppsatsens deskriptiva del avslutas med en rättsfallsstudie i *avsnitt 5* över ett antal utvalda rättsfall från rättsväsendets underinstanser. Tanken med detta avsnitt är att återspegla den generella bevisvärderingen av barns utsagor i den dömande verksamheten och att kartlägga hur rättskällorna samt rättspsykologin tillämpas i praktiken. Prejudikat från HD utgör en rättskälla varför de istället presenteras under avsnitt 3.

Analysen i *avsnitt 6* syftar till att besvara framställningens frågeställning samt uppfylla framställningens syften genom att tillämpa det underlag som presenterats i framställningens deskriptiva del.

Förutom i avsnitt 6 i egenskap av analys innehåller uppsatsen genomgående, med undantag för avsnitt 4, vissa analytiska inslag och kommentarer. De analytiska inslagen karaktäriseras främst av att texten inte har någon fotnot.

2 Bevisrättsliga utgångspunkter

Inledningsvis presenterar förevarande avsnitt de nödvändiga bevisrättsliga utgångspunkterna som krävs för att framställningens syfte och frågeställning ska kunna uppfyllas. Avsnittet utgör en nödvändig bas inför kommande avsnitt och fokuserar på vad åklagaren måste kunna visa för en fällande dom och inom vilka ramar rättens bevisvärdering får samt bör ske.

2.1 Beviskravet ”ställt utom rimligt tvivel”

Beviskravet i brottmål anger den styrka som den samlade bevisningen i ett brottmål måste ha för att den tilltalade ska anses vara skyldig till den gärning som gärningsbeskrivningen innefattar. Med andra ord anger beviskravet till vilken grad av säkerhet åklagaren måste ha gjort ett rättsfaktum¹¹ sannolikt för att det ska kunna grunda en fällande dom. Beviskravet kan också sägas ange vilken risk som rättsordningen är beredd att acceptera för misstaget att döma oskyldiga respektive misstaget att fria skyldiga.¹²

Beviskravet som råder i brottmål är fastställt genom prejudikat från HD¹³ och definieras som att den tilltalades skuld, oavsett brottmål, måste vara ställd *utom rimligt tvivel* för en fällande dom. Istället för ordet ”utom” kan ”bortom” användas som synonym.¹⁴ En formulering som är vanligt förekommande i svenska brottmålsdomar är att det ”för en fällande dom i brottmål krävs att det är ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har gjort sig skyldig till den gärning som ligger till grund för åtalet”.¹⁵ Det måste således kunna ställas

---

¹¹ Se avsnitt 2.7 för där begreppet rättsfaktum definieras.

¹² Gregow s. 510; Dahlman s. 139.

¹³ Det var genom NJA 1980 s. 725 som HD slog fast rådande beviskrav varpå beviskravet upprepats flertalet gånger i praxis.

¹⁴ Nordh s. 37; Dahlman s. 133.

¹⁵ Dahlman & Korhns Aspegren s. 340.

utom rimligt tvivel att åklagarens gärningsbeskrivning utgör den enda godtagbara förklaringen och att det inte finns stöd för några alternativa händelseförlopp eller hypoteser.¹⁶

Att den tilltalades skuld ska vara ställd utom rimligt tvivel innebär inte att skuldfrågan måste kunna ställas utom allt tvivel, utan ett visst mått av tvivel får finnas trots en fällande dom.¹⁷ Frågan är dock vilka tvivel som kan bedömas vara rimliga eller inte.

Gregow har framfört att det ”praktiskt sett ska framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig” och att ”domstolen måste vara fullständigt övertygad om att den åtalade är skyldig” för att beviskravet ska vara uppfyllt.¹⁸ Gregows uttalande kan enligt Nordh förklaras som att sannolikheten för att åklagarens gärningspåstående inte avspeglar verklighetsförhållandena ska framstå som närmast teoretisk samt att en teoretisk möjlighet att det förekommer oriktigheter i bevismaterialet inte ska påverka domstolens bedömning.¹⁹ Diesen menar att ordet ”rimligt” i beviskravet anger att bedömningen om beviskravet är uppfyllt ska grundas på objektiva skäl inom ramen för målets karaktär. Diesen menar vidare att ett eventuellt tvivel ska vara rationellt och kunna förklaras med förnuftiga grunder på ett konkret sätt samt att de friande alternativen till åklagarens gärningspåstående måste kunna elimineras för att domstolen i det enskilda fallet ska kunna påstå att bevisningen är ställd utom rimligt tvivel.²⁰ Tvivlet får således enligt Diesen inte grundas på domarens personliga eller känslomässiga tvivel.²¹

---

¹⁶ Sutorius & Kaldal s. 311.

¹⁷ Dahlman s. 133.

¹⁸ Gregow s. 511.

¹⁹ Nordh s. 38 f.

²⁰ Diesen, *Bevis 10: Bevisprövning i brottmål*, s. 83.

²¹ Mellqvist s. 758.

Beviskravet har vidare även definierats som att det efter den samvetsgranna prövningen inte får kvarstå något beaktansvärt tvivel i skuldfrågan. Sammanfattas de olika definitionerna av beviskravet kan det påstås att ett eventuellt tvivel, för en fällande dom, måste vara rationellt, konkret och relativt.²²

Vid en närmare granskning av beviskravet kan ett dubbelt krav urskiljas. Detta dubbla krav innebär att beviskravet först och främst innefattar ett krav på att den utredning kring omständigheterna i målet som presenteras inför rätten måste ge *tillräckligt stöd* åt gärningsbeskrivningen. Utöver kravet på tillräckligt stöd krävs det att utredningen i målet är tillräcklig. Kravet på *tillräcklig utredning* inom ramen för beviskravet handlar om den bevisning som eventuellt inte har framkommit i målet och som hade kunnat förändra bevisläget. Kraven på tillräckligt stöd och tillräcklig utredning utgör kumulativa förutsättningar för att den tilltalades skuld ska kunna betraktas som ställd bortom rimligt tvivel. En friande dom kan således grunda sig på både bristande stöd och bristande utredning.²³ Vid det fall extra utredning endast har marginell betydelse för bevisläget eller medför stora kostnader kan det vara motiverat att betrakta den befintliga utredningen som tillräcklig för ett beslutstagande.²⁴

Vid beviskravets tillämpning på sexuella övergrepp mot barn kan konstateras att det inte räcker för åklagaren att visa på att ett övergrepp har skett. Åklagaren måste kunna ställa det utom rimligt tvivel när, var och hur övergreppet begåtts och ägt rum.²⁵ Det räcker inte att målsäganden framstår som mer trovärdig än den tilltalade. En fällande dom kräver att målsäganden istället framstår som fullt tillförlitlig, så pass tillförlitlig att åtalet kan klarläggas.²⁶ Vid det fall att bevisningen i ett mål endast består av målsägandens utsaga som inte bedöms vara tillräcklig för en fällande dom ska åtalet ogillas även om den tilltalade inte gett antydning på att målsäganden har fel i sina påståenden.²⁷

---

²² Träskman s. 501.

²³ Dahlman s. 134 f.

²⁴ Ibid. s. 149.

²⁵ Sutorius & Kaldal s. 453.

²⁶ Ibid. s. 449; Gregow s. 516.

²⁷ Nordh s. 37.

Rådande beviskrav är ett strängt sådant, vilket i synnerhet gäller vid grova brott så som sexualbrott mot barn. Gregow har framfört att det inte vid bevisproblematik kan komma på tal att sänka beviskravet, vilket även är en ståndpunkt som HD understrukit flertalet gånger. Gregow har vidare ansett att om en domare efter en ingående bedömning och övervägning finner något som helst tvivel i skuldfrågan ska åtalet lämnas utan bifall.²⁸

Det finns många jurister som påstår att domstolarna i praktiken tillämpar olika beviskrav vid olika typer av brottslighet, trots att det strider mot gällande rätt. Fitger har exempelvis konstaterat att det råder en utbredd uppfattning om att grova brott kräver starkare bevisning än mindre grova, och enligt Ekelöf går det utifrån olika domares resonemang att utläsa ett differentierat beviskrav.²⁹ Cars samt Borgström anser likaså, att det framstår som uppenbart respektive klart, att det råder ett varierat beviskrav vad gäller olika brottstyper, vari grova brott är belastade med ett högre beviskrav.³⁰

Huruvida beviskravet bör vara differentierat beroende på brottets allvar råder det olika meningar om bland jurister. Både Bolding och Cars förespråkar ett differentierat beviskrav då de anser det vara värre att döma en oskyldig för ett grovt brott än för ett mindre grovt brott medan Gregow inte står bakom samma ståndpunkt. Fortsättningsvis finns det jurister som istället menar att beviskravet bör ställas lägre för brottstyper som typiskt sett är svårbevisade, så som sexualbrott, eftersom det annars kommer frias för många skyldiga. Dahlman har dock visat att en sänkning av beviskravet i svårbevisade ärenden även medför att fler oskyldiga kommer dömas, vilket innebär en högre riskacceptans för misstag i den dömande verksamheten.³¹ Konsekvensen av ett sänkt beviskrav är således att rättssäkerheten sätts i spel samt att rättsväsendet frånträder grundläggande process- och bevisrättsliga principer så som den starka oskyldighetspresumtionen.

---

²⁸ Gregow s. 511 och s. 523.

²⁹ Dahlman s. 165; Ekelöf (1989) s. 125.

³⁰ Cars s. 982; Borgström s. 139.

³¹ Dahlman s. 167 ff.

2.2 Fri bevisvärdering

35 kap. 1 § 1 st. RB stadgar principen om fri bevisprövning och anger att rätten genom en ”samvetsgrann prövning av allt som förekommit” ska fastställa vad som är bevisat. Regeln innebär att rättens bevisvärdering inte ska styras av legala regler samt att rättskällorna inte innehåller några regler om domstolarnas bevisvärdering. Bevisvärderingen angår således rättstillämpningen. Enligt lagmotiven innebär även den fria bevisvärderingen att domare inte får grunda avgöranden på sin subjektiva uppfattning, utan att domarens övertygelse måste vara objektivt grundad utifrån allmänna erfarenhetsatser och slutledningsregler.³² Lagstiftarens användning av ordet ”samvetsgrann” i bestämmelsen markerar att en ”felaktig” bevisvärdering inte kan leda till rättegångsfel eller utgöra grund för resning.³³

Förarbetena, genom återgivning i lagkommentarer, till RB ger uttryck för vissa, vaga, ramar inom vilka bevisvärderingen ska ske. Dessa ramar anger precis som lagmotiven att bevisprövningen inte får baseras på godtycke, domarens intuition eller subjektiva uppfattning.³⁴ Eftersom rätten alltid består av människor, är ett visst inslag av subjektivt dömande ofrånkomligt.³⁵

Fortsättningsvis innebär den fria bevisvärderingen att HD:s uttalanden och prejudicerande avgöranden i bevisfrågor inte är bindande för underinstanserna.³⁶ HD:s prejudicerande roll syftar heller inte till att behandla mål om bevisvärdering, utan syftar endast till att pröva rättsfrågor. Trots det har HD flertalet gånger upptagit ärenden där trovärdighets- och tillförlitlighetsbedömningen av utsagor varit central samt i sina domslut lämnat uttalanden vilka starkt liknar bevisvärderingsregler.³⁷ Bristen på vägledning i bevisvärderingsfrågor i lagtext och förarbeten har resulterat i att HD:s bevisvärde-

---

³² Fitger m.fl. Rättegångsbalk, kommentaren till 35 kap 1 §, Zeteo.

³³ Ibid.

³⁴ Schelin s. 23.

³⁵ Mellqvist s. 755.

³⁶ Dahlman & Korthis Aspegren s. 329; Dahlman s. 59.

³⁷ Se exempelvis NJA 2007 s. 1032.

ringsprejudikat kommit att spela en avgörande roll som rättskälla och vägledande underlag hos underinstanserna. Efterföljsamheten av dessa prejudikat innebär att bevisvärderingen inte är att betrakta som helt fri.³⁸ Anledningen till att HD valt att beblanda sig med bevisvärderingsfrågor kan vara att HD inte velat acceptera underrätternas bedömningar, slutsatser och metoder. Schelin har dragit slutsatsen att HD:s avgöranden således verkar ha haft till syfte att skapa en viss praxis till hjälp vid underinstansernas bevisvärdering, även om denna praxis inte är bindande för underinstanserna.³⁹

2.3 Domskäl

30 kap. 5 § 5 pt. RB anger att en av domstolen meddelad dom måste innehålla domskäl vari det ska framgå vad som är bevisat i målet. Domskälen har som främsta syfte att möjliggöra en kontroll av domstolens resonemang, vilket föranleder ett högre förtroende för rättsskipningen.⁴⁰ I domskälen måste domstolen redogöra för hur de har värderat bevisningen samt hur de har kommit fram till domslutet. Det väsentliga vid beslutets redogörande är att det ska vara möjligt att förstå vad rätten har grundat domslutet på samt att det framgår hur rätten har bearbetat bevismaterialet.⁴¹

2.4 Bevistema

Den övergripande hypotes som åklagaren har att bevisa i ett brottmål kallas för bevistema och utgörs av gärningsbeskrivningen. Bevistemat är alltså den gärning, eller de gärningar, som åklagaren påstår att den tilltalade har begått.⁴²

Detta avsnitt avser att behandla rekvisiten för brottsbeskrivningsenlighet⁴³ utifrån sexualbrott mot barn, för att redogöra vad åklagaren i ett sådant mål faktiskt har att bevisa för en fällande dom. Det är således i detta avsnitt som

---

³⁸ Schelin s. 25.

³⁹ Sutorius & Kaldal s. 349; Ekelöf, Edelstam & Heuman s. 178.

⁴⁰ Ekelöf, Edelstam & Pauli s. 272.

⁴¹ JO 2013/14 s. 72; Thornefors, Rättegångsbalk, kommentaren till 30 kap 5 §, Lexino.

⁴² Dahlman s. 11 och 53.

⁴³ Som framgår av avsnitt 1.3 antas läsaren känna till innebörden av brottsbeskrivningsenlighet och begreppet kommer därav inte att definieras. För vidare läsning, se boken *Kriminalrättens grunder* av Asp, Ulväng & Jareborg.

de rättsliga premisserna för en fällande dom presenteras. Nedan presenteras därav rekvisiten för brotten våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn och sexuellt övergrepp mot barn.

Läsaren bör ha i åtanke vid läsning av detta avsnitt att åklagaren måste kunna ställa nedan rekvisit utom rimligt tvivel genom åberopad bevisning för en fällande dom. För att sätta avsnittet i kontext till framställningens frågeställningar, gäller det således även om bevisningen huvudsakligen består av endast målsägandens, barnets, utsaga.

2.4.1 Våldtäkt mot barn

6 kap. 4 § BrB föreskriver ett straffansvar för brottet *våldtäkt mot barn* för den som har samlag eller genomför annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag med ett barn under 15 år.

Straffansvar för våldtäkt mot barn kräver inte att något våld, tvång eller otillbörlig påverkan förekommit, däremot krävs uppsåt från gärningspersonens sida i förhållande till gärningen samt oaktsamhet i förhållande till barnets ålder. Barnet måste således inte ha förmåtts till den sexuella handlingen utan ett genomförande av ett samlag eller annan handling som är jämförlig med samlag räcker för straffansvar.⁴⁴ Inom ramen för begreppet ”genomför” omfattas även situationen där genomförandet utgörs av att barnet genomför den sexuella handlingen på själv eller med någon annan. Kroppslig beröring från gärningsmannen erfordras således inte för straffansvar.⁴⁵ Rättsfallet NJA 2015 s. 501 ger stöd för att sexuella handlingar kan genomföras på distans. Straffansvaret är även oberoende av vem som tagit initiativet till de sexuella handlingarna och gäller således även om barnet är initiativtagaren.⁴⁶

---

⁴⁴ Bäcklund m.fl. Brottsbalk, kommentar till 6 kap 4 §, Zeteo.

⁴⁵ Prop. 2017/18:177 s. 87.

⁴⁶ Asp, Brottsbalk, kommentar till 6 kap 4 §, avsnitt 2.2.2, Karnov.

2.4.2 Sexuellt utnyttjande av barn

Sexuellt utnyttjande av barn är en brottsrubricering i 6 kap. 5 § BrB som avser mindre grova fall av våldtäkt mot barn. Förarbetena till bestämmelsen anger frivilligt samlag mellan två personer varav den ena är strax under 15 år och den andra strax över 15 år som typexempel för sexuellt utnyttjande av barn.⁴⁷ Om en gärning är att betrakta som sexuellt utnyttjande mot barn kan ansvarsfrihetsregeln i 6 kap 14 § aktualiseras. Ansvarsfrihet förutsätter att gärningen uppenbart inte ska ha inneburit ett övergrepp på grund av exempelvis den ringa ålderskillnaden samt utvecklingskillnaden mellan barnet och gärningspersonen. Utifrån rättspraxis kring sexuellt utnyttjande av barn kan slutsatsen dras att paragrafens tillämpningsområde i princip endast avser fall med frivilligt sexuellt umgänge från målsägandens sida så länge frivilligheten varit relevant utifrån målsägandens ålder och mognad.⁴⁸ Är målsäganden så ung som 12 år och gärningspersonen 15 år har frivillighet inte ansetts vara relevant och straffrättsligt ansvar har utdömts.⁴⁹

2.4.3 Sexuellt övergrepp mot barn

Sexuellt övergrepp mot barn regleras i 6 kap. 6 § BrB och innebär straffansvar för den som genomför annan sexuell handling än som omfattas av brotten våldtäkt mot barn eller sexuellt utnyttjande av barn med ett barn under 15 år. Brottet avser således sådana sexuella handlingar som inte är samlag eller jämförliga med samlag.⁵⁰

Sexuellt övergrepp mot barn kräver inte heller våld, tvång eller otillbörlig påverkan och straffansvar är aktuellt oavsett vem som varit initiativtagare.⁵¹ I likhet med våldtäkt mot barn anses gärningspersonen ha genomfört en sexuell handling mot barnet om gärningspersonen förmått barnet att onanera sig själv och således utan att gärningspersonen själv deltagit i handlingen.⁵²

---

⁴⁷ Prop. 2004/05:45 s. 77 och 144.

⁴⁸ Asp, Brottsbalk, kommentar till 6 kap 5 §, Karnov.

⁴⁹ Se exempelvis RH 2010:24.

⁵⁰ Asp, Brottsbalk, kommentar till 6 kap 6 § avsnitt 1, Karnov.

⁵¹ Bäcklund m.fl., Brottsbalk, kommentar till 6 kap 6 §, Zeteo.

⁵² Asp, Brottsbalk, kommentar till 6 kap 6 § avsnitt 2, Karnov; NJA 2015 s. 501.

2.4.4 Gemensamt för brotten

Utgångspunkten för sexuella övergrepp mot barn är att alla sexuella handlingar riktade mot någon under 15 år är otillåtna, samt att ett barn inte kan samtycka till sexuella handlingar.⁵³

Gemensamt för sexualbrott mot barn är att förekomsten av någon form av sexuell handling ska bevisas där barnets frivilliga deltagande inte spelar någon roll till skillnad från brott mot vuxna. Det innebär att brotten håller sig till ett enda rättsfaktum, huruvida ett visst händelseförlopp har ägt rum.

Med annan sexuell handling inom ramen för sexuellt övergrepp mot barn samt våldtäkt mot barn avses handlingar som med hänsyn till kränkningens allvar kan jämföras med samlag. Dock finns det ingen direkt definition för handlingar som kan jämföras med samlag. Exempel på sådana handlingar är anala och orala samlag samt om föremål, fingrar eller en knytnäve förs in i en kvinnas underliv.⁵⁴ Vad gäller orala samlag omfattas sådana oavsett om det är barnet eller gärningspersonen som utför den sexuella handlingen. Det väsentliga vid bedömningen är inte handlingens karaktär eller varaktighet, utan handlingens kränkning.⁵⁵ Den kränkning som handlingen medför ska kunna jämföras med den kränkning som ett samlag innebär. Penetration är således inte en nödvändighet för straffansvar, däremot anses inte handlingar som består i att onanera en annan person kunna likställas eller jämföras med samlag.⁵⁶

2.5 Bevisvärde och beviskraft

Begreppen bevisvärde och beviskraft bör noga särskiljas för att tydliggöra den process rätten har framför sig vid deras bevisvärdering. Eftersom bevisvärde respektive beviskraft är relativt svårförståeliga begrepp som lätt kan

---

⁵³ Ibid. avsnitt 2.2.2; Bäcklund m.fl. Brottsbalk, kommentar till 6 kap 4 §, Zeteo.

⁵⁴ Asp, Brottsbalk, kommentar till 6 kap 1 §; Bexar, Brottsbalk, kommentar till 6 kap 1 §, Karnov; prop 2004/05:45 s. 135; prop. 2012/13:111 s. 111.

⁵⁵ Prop. 2004/05:45 s. 135 f.

⁵⁶ Asp, Brottsbalk, kommentar till 6 kap 1 §, avsnitt 2.5.2, Karnov.

förväxlas syftar nedan till att öka läsarens förståelse över dess differens. Innebörden av begreppet beviskraft är särskilt viktigt för framställningen eftersom det är beviskraften i ett barns utsaga som är relevant vid domstolarnas bevisvärdering av barns utsagor inom ramen för framställningens frågeställning.

Koncist utgör *bevisvärde* sannolikheten för att bevis temat har orsakat bevisfaktumet medan *beviskraft* talar om med vilken förmåga ett särskilt bevisfaktum har att öka sannolikheten för bevis temat.⁵⁷

Vid domstolens bevisvärdering är det första steget att bestämma med vilken kraft ett bevisfakta stödjer ett visst bevis tema, detta genom att uppskatta varje bevisfaktas beviskraft. Nästa steg i bevisvärderingen är att fastställa den samverkande bevisningens totala bevisvärde genom att räkna samman beviskraften hos de bevisfakta som avser samma bevis tema. I detta steget beaktas även motverkande bevisning. Görs sammanläggningen på ett korrekt sätt blir även resultatet en korrekt bedömning av bevisläget. Det sista steget i bevisvärderingen är därefter att bedöma om beviskravet uppfylls genom det samlade stödet för bevis temat.⁵⁸

När det talas om bevisvärde avses sammanfattningsvis det totala värde all åberopad bevisning kan erhålla i förhållande till beviskravet, medan det med beviskraft istället syftas på den styrka som varje enskilt bevis bedöms ha.⁵⁹ Begreppet beviskraft är således det begrepp som i framställningen används för att beskriva styrkan i ett barns utsaga.

2.6 Kategorisering av bevis

Rättskällorna saknar regler som anger hur olika bevis förhåller sig till varandra samt vilka typer av bevismedel som ska ha vilken beviskraft. Trots

---

⁵⁷ Dahlman s. 67.

⁵⁸ Dahlman s. 12 f.

⁵⁹ Ibid. s. 12 f.

det anses viss bevisning tillmätas högre bevisvärde än andra. Exempelvis anses vittnesbevis som bygger på indirekta observationer ha lägre beviskraft än kriminalteknisk bevisning så som DNA-utredning och fingeravtryck.⁶⁰

För att rätten ska kunna uppskatta ett bevisfaktas beviskraft samt väl kunna avväga bevismaterialet krävs det att bevisningen struktureras. Genom strukturering tydliggörs ett bevismaterials relevans för vilket eller vilka bevisstemat.⁶¹ Syftet med kategoriseringen är således att minska risken för över- eller undervärdering av vissa bevisomständigheter samt att öka möjligheten att upptäcka brister i bevisningen.⁶² Principen som anger att varje bevis ska värderas var för sig är en central princip inom bevisrätten. Principen innebär även enligt Diesen att varje rekvisit för ett brott ska prövas var för sig eftersom beviskravet endast kan uppnås genom att varje rekvisit uppfylls. Om bevisen för ett rekvisit brister, bister även hela åtalet.⁶³

För att kunna strukturera olika bevismedel krävs viss kunskap om grundläggande begrepp inom bevisrätten, som tydliggör en distinktion mellan olika bevismedel. Begreppen indirekt bevisning och direkt bevisning är två sådana begrepp, som nedan förklaras och definieras.⁶⁴

Direkta bevis är sådana bevis som, till skillnad från indirekta bevis, hänför sig direkt till den brottsliga gärningen och ger ett omedelbart stöd till bevis temat. Ett direkt bevis kan exempelvis utgöras av ett vittne som själv betraktat ett sexuellt övergrepp eller spermarester på barnet som kan kopplas till ett övergrepp. Det föreligger en väsentlig skillnad i beviskraften mellan ett vittne som hört barnet berätta om ett sexuellt övergrepp och ett vittne som faktiskt bevittnat övergreppet.⁶⁵ Ett barns utsaga om ett upplevt sexuellt övergrepp utgör ett direkt bevis, eftersom en sådan utsaga har direkt bäring på övergreppet.

---

⁶⁰ Schelin s. 24.

⁶¹ Schelin s. 232.

⁶² Sutorius & Kaldal s. 310 ff; Diesen, *Bevis 10: Bevisprövning i brottmål*, s. 75.

⁶³ Diesen, *Bevis 10: Bevisprövning i brottmål*, 2015, s. 75.

⁶⁴ Dahlman s. 39.

⁶⁵ Sutorius & Kaldal, s. 451; Dahlman s. 41.

Indirekta bevis är vidare sådana bevis som inte hänför sig till den brottsliga gärningen direkt utan stödjer istället bevis temat genom ett mellanled.⁶⁶ Ett indirekt bevis är således exempelvis ett hörsägen vittne som fått en brottslig gärning beskriven för sig av målsäganden utan att själv ha bevittnat gärningen.⁶⁷ Begreppet indiciebevisning används ibland som synonym till indirekt bevisning.⁶⁸ Exempel på indicier är enligt Sutorius beslagtagna barnpornografi hos den misstänkta, uppmaningar från en gärningsperson till barnet att inte avslöja deras gemensamma hemlighet samt beteenden hos den misstänkta som talar för ett sexuellt intresse för barn.⁶⁹ Dahlman menar sammanfattningsvis att indirekt bevisning är sådana bevis som ger stöd åt något annat bevis tema som i sin tur stödjer det för brottet huvudsakliga bevis temat.⁷⁰

Psykiska trauman som visar sig hos ett barn efter ett misstänkt övergrepp kan utgöra ett direkt bevis som en sakkunnig därpå kan uttala ett sannolikhets samband om, som hjälper domstolen i bevis värderingen. Övriga psykosociala symptom som inte utgör ett psykiskt trauma betraktas och betecknas som indirekt bevisning, eller indicier.⁷¹

Diesen menar att det krävs att domstolen kan skilja mellan direkta och indirekta bevis samt *understödjande bevis* som styrker exempelvis barnets utsaga för att bevis prövningen inte ska bli bristfällig. Enstaka indirekta eller understödjande bevis ska enligt Diesen inte kunna få en för stark bevis verkan. Indirekta bevis kan inte ensamt bevisa att ett övergrepp skett och kan därav endast få bevis verkan tillsammans med andra bevis.⁷²

---

⁶⁶ Dahlman s. 41.

⁶⁷ Diesen s. 64; Dahlman s. 41.

⁶⁸ Dahlman s. 41.

⁶⁹ Sutorius & Kaldal s. 451.

⁷⁰ Dahlman s. 41.

⁷¹ Sutorius & Kaldal s. 310.

⁷² Ibid. s. 451.

Dahlman har påpekat att distinktionen som görs mellan indirekt och direkt bevisning endast är ett sätt att uttrycka en gradskillnad mellan olika bevisfaktum, vari indirekt bevisning innehar svag beviskraft på grund av osäkra mellanliggande antaganden och direkt bevisning har starkare beviskraft. Ett indicium är således ett bevisfaktum med svag beviskraft.⁷³

2.7 Rättsfakta, bevisfakta och hjälpfakta

En kunskap om begreppen rättsfakta, bevisfakta och hjälpfakta ökar förståelsen över vilken påverkan olika omständigheter och bevis bör ha på domstolarnas bevisvärdering, varför de definieras i detta avsnitt.

Rättsfakta definierar Ekelöf som en omständighet med rättslig betydelse enligt en rättsregel.⁷⁴ Rättsfakta kan även förklaras som de för tillämpningen av en rättsregel omedelbart relevanta omständigheterna för en rättsföljd. Det är således den materiella rätten som bestämmer vilka omständigheter som är omedelbart relevanta för avgörandet och vilka omständigheter som kan utgöra rättsfakta.⁷⁵ En fällande dom i ett brottmål kräver att rättsfakta som uppfyller rekvisiten i den särskilda brottsbestämmelsen är bevisad. Rättsfakta är således något specifikt som gör att brottsbestämmelsens rekvisit uppfylls, exempelvis att A uppsåtligen dödade B vilket uppfyller rekvisiten för mord.⁷⁶

Bevisfakta kan till skillnad från rättsfakta sägas vara omständigheter med medelbar relevans för en viss rättsföljd och är omständigheter som utgör ett bevis för existensen av ett rättsfakta. Bevisfakta saknar dock direkta rättsföljder men är istället omständigheter som självständigt kan tala för att ett övergrepp har skett, så som ett vittnes minnesbild av sina iakttagelser.⁷⁷ Dahlman definierar bevisfakta som de faktiska omständigheter som presenteras för att

---

⁷³ Dahlman s. 41 f.

⁷⁴ Ekelöf (1988) s. 1.

⁷⁵ Fitger m.fl. Rättegångsbalk, kommentaren till 35 kap 1 §, Zeteeo.

⁷⁶ Dahlman s. 11 f.

⁷⁷ Ekelöf (1988) s. 1; Bolding s. 19 f.

stödja en viss hypotes i form av det särskilda bevistemata i det enskilda fallet.⁷⁸ Vid det fall att det förekommer flera bevisfakta som talar i samma riktning samverkar de bevisen till stöd för samma slutsats vilket kan ge en gemensam bevisstyrka.⁷⁹ Om det endast finns bevisfaktum som understöds av målsägandens utsaga utgör det så kallad *hjälpfakta* som kan höja eller sänka beviskraften av barnets utsaga, istället för att utgöra ett samverkande bevis. Sådan understödjande bevisning kan förslagsvis bestå av en förälders referat av vad barnet berättat eller ett intyg från en kurator om barnets psykiska mående efter ett påstått sexuellt övergrepp.⁸⁰

Hjälpfakta är information som förenklar bedömarens värdering av både indirekta och direkta bevis samt avser att bestämma det enskilda bevisets beviskraft. Hjälpfakta kan bestå av exempelvis upplysningar om hur ett vittne befann sig i förhållande till brottsplatsen vid tidpunkten för brottet eller av uttalande från en vittnespsykolog om barnets utsaga.⁸¹ De bevismedel som i princip endast bidrar med hjälpfakta är sakkunnigas utlåtanden om utsagors tillförlitlighet eftersom den sakkunniga endast deltar i den rättsliga processen för att bistå domstolen med kunskap som kan vara användbar inför bevisvärderingen. Viktigt att veta är dock att hjälpfakta inte har ett någon självständig beviskraft utan påverkar endast ett bevisfaktums beviskraft.⁸² Stödbevisning omfattas av begreppet hjälpfakta.⁸³

2.8 Trovärdighet och tillförlitlighet

Vid domstolarnas resonemang i domskälen kring domstolens tilltro för en uppgiftslämnare talas det ofta om personens trovärdighet och tillförlitlighet. Det finns inte någon entydig definition av begreppen eller vad som skiljer

---

⁷⁸ Dahlman s. 11.

⁷⁹ Sutorius & Kaldal s. 451.

⁸⁰ Diesen s. 65; Ibid. s. 451.

⁸¹ Sutorius & Kaldal s. 309 f.

⁸² Sutorius & Kaldal s. 451; Ekelöf (1988) s. 4; Diesen, *Bevis 10: Bevisprövning i brottmål*, s. 211; Dahlman s. 72.

⁸³ Schelin s. 235.

dem åt, utan olika språkbruk innehar olika definitioner. Nedan följer en redogörelse över två vanligt förekommande definitioner av begreppen.

Ett vanligt förekommande språkbruk menar att *trovärdighet* är kopplat till personen som lämnat utsagan medan *tillförlitlighet* är kopplat till själva utsagens nivå av korrekthet. Ett annat språkbruk anser samtidigt att trovärdighet innebär att uppgiftslämnaren inte ljuger medan tillförlitlighet innebär att uppgiftslämnaren minns och har uppfattat situationen rätt. Det senare språkbruket menar således att trovärdighet handlar om det medvetna valet att tala sanning och att tillförlitlighet handlar om perception, uppfattnings- och minnesförmåga. HD⁸⁴, likväl som bland annat Gregow⁸⁵ och Schelin⁸⁶, tenderar att variera språkbruket i sin tillämpning varför de inte bidrar med någon klarhet i begreppsförvirringen.⁸⁷ En persons tillförlitlighet verkar enligt dock HD inom ramen för uppsatsens ämnesområde ha att göra med en utsagas eventuella inslag av inbillning, sammanblandning, suggestion eller annan yttre påverkan på minnet samt eventuella förskjutningar i minnesbilden.⁸⁸

Det vanligaste och mest utbredda sättet att förstå begreppen trovärdighet och tillförlitlighet verkar vara att trovärdighet hänförs till person medan tillförlitlighet istället hänförs till utsagan, alltså i enlighet med det i detta stycket först presenterade språkbruket.⁸⁹ Det är även det språkbruket som fortsättningsvis kommer att tillämpas i uppsatsen.

Pettersson har bland annat presenterat en utvecklad förståelse av begreppet trovärdighet som bygger på den enskilda personens perception, minne och återgivning.⁹⁰ Genom att påstå att en person är trovärdig avses således att personen har god perception, gott minne och god återgivning.⁹¹ Lite djupare menas med perception personens förmåga och möjlighet att korrekt ha uppfattat

---

⁸⁴ Se exempelvis NJA 2009 s. 477.

⁸⁵ Exempelvis Gregow s. 519.

⁸⁶ Exempelvis Schelin (2007) s. 241.

⁸⁷ Dahlman s. 241 f; Pettersson s. 8.

⁸⁸ NJA 2010 s. 671, tilläggs punkt 2.

⁸⁹ Pettersson s. 5 ff; Mellqvist s. 757.

⁹⁰ Pettersson s. 5.

⁹¹ Ibid. s. 15.

den situation som personen har upplevt och ska återberätta. Perceptionen påverkas delvis av personens sinnestillstånd så som stress och andra yttre omständigheter. Minnesdimensionen i trovärdighetsbegreppet tar vidare sikte på personens förmåga att inkoda, lagra samt plocka fram information om en viss situation och omfattar således alla de felkällor som kan påverka människans minnesförmåga. Återgivningsdimensionen avser både kommunikationsrelaterade aspekter samt den enskilda personens vilja att återge sitt minne korrekt. Inom ramen för återgivningen innefattas således rättens möjlighet att ta del av utsagepersonens minnesbild med hänsyn till uppgiftslämnarens återberättarförmåga.⁹²

När det talas om barns utsagor talas det oftast om dess tillförlitlighet, istället för barnets trovärdighet. Utifrån både den vanligaste förekommande definitionen av begreppen samt utifrån Petterssons förståelse över begreppet trovärdighet borde det istället talas om barnets trovärdighet i den mening att beviskraften i ett barns utsaga sänks på grund av barnets eventuellt bristande minnesförmåga och återgivningsförmåga. Begreppens olika definitioner kan problematisera domstolarnas bevisvärdering av barns utsagor och leda till att omständigheter som egentligen bör påverka en utsagas tillförlitlighet istället påverkar uppgiftslämnarens trovärdighet.

2.9 Balkongfallet

NJA 2015 s. 702, kallat Balkongfallet, utgör ett referat där HD valt att presentera en metod för bevisvärdering, fortsättningsvis kallad balkongmodellen. Omständigheterna i fallet är inte relevant för prejudikatets bevisrättsliga verkan varför de i denna framställning lämnas utan hänsyn.

Inledningsvis har HD i domskälen till Balkongfallet angett att det inte är möjligt att utveckla en modell för bevisvärdering som är tillämpbar på alla typer av mål, men att det inte utesluter att det kan finnas en metod som bättre än

---

⁹² Pettersson s. 21.

andra säkerställer en noggrann bevisvärdering varför de valt att presentera balkongmodellen.⁹³

Balkongmodellen innehåller anvisningar i vilken ordning bevis bör prövas i brottmål. Enligt metoden ska rätten först granska det samlade bevismaterialet för att urskilja vilken bevisfakta som har betydelse för bevis temat. Därefter ska rätten lägga mindre betydelsefull bevisning åt sidan. Om rätten sedan inte anser att det sammanvägda värdet av den bevisning som åberopats till stöd för gärningsbeskrivningen är tillräckligt högt för att gärningsbeskrivningen och brott ska anses vara styrkt ska den tilltalade frikännas på grund av otillräcklig bevisning. Om bevisningen istället kan styrka brott ska den bevisning som stödjer den tilltalades berättelse granskas. Åtalet ska sedermera ogillas om det som ligger den tilltalade till last motbevisas och om beviskravet då inte kan anses vara uppnått. Slutligen ska rätten genomföra en slutlig och övergripande sammanvägning av bevisningen samt beakta den bevisning som lades åt sidan i bevisvärderingens inledande skede om det finns anledning för det. HD konstaterar även att det för ett uppfyllande av beviskravet inte får finnas alternativa förklaringsmöjligheter till händelseförloppet i åtalet.⁹⁴

Sammanfattningsvis går balkongmodellen ut på att först pröva huvudbevisningen i det enskilda målet för att sedan konstatera att motbevisningen inte sänker huvudbevisningen, varpå en fällande dom kan meddelas. Anledningen till att domstolen först prövar huruvida åklagarens bevisning räcker för en fällande dom är att undvika risken för en dom på för svag bevisning. Dock innebär detta tillvägagångssätt en risk för att åklagarens bevisning framstår som för stark, eftersom det vid en prövning av den bevisningen inte finns någon motvikt, samt att åtalet sedan bifalls på grund av otillräcklig motbevisning.⁹⁵ Det balkongmodellen i alla fall förmedlar är vilken kvalitet parternas bevisning i ett brottmål måste ha för att få möjlighet att vinna framgång med sin talan, vilket jag återkommer till i avsnitt 6.1.

---

⁹³ NJA 2015 s. 702 p. 21.

⁹⁴ NJA 2015 s. 702 p. 22-23 samt p. 29.

⁹⁵ Diesen, *Balkongfallet – ett riktigt bevisprejudikat*, s. 672ff.

3 Bevisvärdering av utsagor

Genom föregående avsnitt har läsaren fått en förståelse över vad som krävs för en fällande dom inom ramen för sexualbrott mot barn. Detta avsnitt avser att förmedla en djupare genomgång över hur domstolarna utifrån HD:s prejudicerande avgöranden och doktrin bör värdera utsagor och att presentera vad som påverkar rätten i deras dömande verksamhet. Avsnittet avslutas med en sammanfattning över doktrins och HD:s uppfattning om huruvida ett barns utsaga i egenskap av huvudsaklig bevisning ska kunna grunda en fällande dom.

3.1 Generella kriterier vid bevisvärdering av utsagor

Det finns flertal olika uppfattningar inom doktrin om hur utsagor bör värderas samt vilken metod som anses generera det mest säkra resultatet. Mängden olika uppfattningar försvårar en kortare sammanfattning av ämnet.⁹⁶ För att fokusera på hur bevisvärderingen ter sig i praktiken kommer detta avsnitt behandla de utgångspunkter HD framställt vad gäller bevisvärdering av utsagor, vilka sedan har tolkats och utvecklats i doktrin och på så sätt blivit en del av rättskälleläran.

I HD:s avgöranden avseende bevisvärderingsfrågor har det över tid nämnts ett antal kriterier som ansetts tala för en trovärdig och tillförlitlig utsaga. Den i praktiken prejudicerande verkan som HD:s bevisvärderingsavgöranden har hos underinstanserna har inneburit att dessa kriterier kommit att spela stor roll i rättstillämpningen. Kriterierna, eller erfarenhetssatserna, har flertalet gånger sammanfattats, kommenterats, tolkats och utvecklats i doktrin.

Kriterierna är primärt utvecklade med avsikten att användas vid analyser av vuxnas utsagor vilket gör att de tveksamt kan tillämpas på barn och ytterst

---

⁹⁶ Ekelöf, Edelstam & Heuman s. 160.

tveksamt på små barn.⁹⁷ Av den anledningen kommer kriterierna i detta avsnitt endast att belysas utifrån dess tillämplighet på barn och uppmärksamma i vilken mån kriterierna blir problematiska vad gäller barn enligt det studerade juridiska materialet. Det studerade juridiska materialet har inte problematiserat kriteriernas tillämplighet på barn i en större omfattning än vad som framställs i detta avsnitt. Analysen, i avsnitt 6, kommer sedan att närmre granska kriteriernas förenlighet med vetenskapen, som presenteras i avsnitt 4.

Innan kriterierna presenteras ska även uppmärksammas att de inte härstammar från någon vetenskap och är således inte vetenskapligt förankrade.⁹⁸ Med vetenskapligt förankrade erfarenhetssatser avses sådana kriterier som vid en tillämpning i högre utsträckning kommer leda till korrekta slutsatser än om kriterierna inte tillämpas.⁹⁹ Värt att notera är även att kriterierna inte ska betraktas som rekvisit för en tillförlitlig utsaga, utan endast som vägledning.

Beaktansvärt är vidare att HD i sina avgöranden där de presenterat kriterierna inte angett några resonemang om varför kriterierna är relevanta eller vilket värde de har. Istället framstår kriterierna som självklara allmänna erfarenhetssatser i domskälen. Eftersom kriterierna inte grundar sig i beprövad vetenskap, och på så sätt saknar objektivt stöd, blir det problematiskt när de hantearas och presenteras som att så är fallet.¹⁰⁰ Inte sällan saknar även riktad kritik mot kriterierna vetenskaplig förankring, vilket ökar problematiken.

All bevisvärdering måste utgå ifrån principen om fri bevisvärdering varför uppställda kriterier inte måste följas strikt, utan hänsyn ska tas till det enskilda fallet.¹⁰¹ Tillämpning av kriterier vid bevisvärdering måste således ske på ett försiktigt sätt, då en strikt tillämpning av ett bevisvärderingsschema snarare kan skada mer än vad det gör nytta.¹⁰² Trots den kritik som finns riktad mot strukturerade metoder för bevisprövning leder tillämpningen av metoder och

---

⁹⁷ Sutorius & Kaldal s. 188 f samt s. 206 f.

⁹⁸ Diesen s. 66 f.

⁹⁹ Ibid. s. 66 ff; Schelin s. 185.

¹⁰⁰ Mellqvist s. 771.

¹⁰¹ Diesen s. 66 ff.

¹⁰² Ibid. s. 65.

allmänna erfarenhetssatser till bättre domslut och mer korrekta bedömningar, detta sett till ett större antal avgöranden, än när metoder inte tillämpas. En bevisvärdering utifrån HD:s praxis och nedan kriterier leder således till mer hållfasta slutsatser, då de ger rätten en mer strukturerad utsagebedömning.¹⁰³

3.1.1 Konstanskriteriet

Det första kriteriet är *konstanskriteriet* och innebär att en väsentlig förändring av målsägandes uppgifter under processens gång talar emot riktigheten i den genom åtalet anklagade brottsliga gärningen. Inte särskilt anmärkningsvärda förändringar kräver en godtagbar förklaring för att inte påverka bevisvärderingen.¹⁰⁴

Vid en tillämpning av konstanskriteriet måste dock hänsyn tas till att en människas minnesbilder förändras över tid genom att de bearbetas, påverkas och lagras, detta särskilt vad gäller traumatiska minnen. Traumatiska minnen tenderar att utvecklas och breddas över tid då målsäganden av naturliga skäl eventuellt inte kan förmå att återberätta alla minnen vid ett tillfälle. Vilka uppgifter som förändras över tid är av vikt för att kunna bedöma om utsagan byts ut eller tillväxer.¹⁰⁵ En sanningsenlig utsaga förväntas växa och fördjupas vid upprepade förhör till skillnad från en lögnaktig utsaga som istället riskerar att förflackas. HD har menat att utsagans centrala delar bör vara konstant då minnespsykologisk forskning visat att en minnesbilds centrala delar oftast är resistent mot påverkan. Konstanskriteriet tar sikte på en hel utsagas innehåll och inte enskilda ordaval.¹⁰⁶

Konstanskriteriet är ett av de mest åberopade kriterierna vid bedömningen av en persons berättelse då det finns mer än en utsaga från samma person, detta trots att HD uttalat sig om att konstanskriteriet inte är det viktigaste även om det bör beaktas. Psykologiska forskningsresultat har dock inte kunnat visa att

---

¹⁰³ Schelin s. 210.

¹⁰⁴ Diesen s. 66; Schelin s. 180 f.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Schelin s. 189.

konstans, eller bristande konstans, kan användas för att bedöma en utsagas sannolika verklighetsförankring. För att göra en bedömning huruvida konstanskriteriet ska få spela roll i en utsageanalys krävs det att bedömaren beaktar utsagans uppkomstbetingelser samt strikt analyserar om de eventuella förändringarna i utsagan är naturliga.¹⁰⁷ Hänsyn måste även tas till i vilken mån konstansen brister. Förändringar i utsagan avseende graderingar och värderingar bör inte tillmätas betydelse medan radikala förändringar av väsentlig betydelse bör undersökas närmre.¹⁰⁸

Det har förekommit påståenden om att identiskt lämnade uppgifter vid olika förhörstillfällen talar för att en utsaga inte är tillförlitlig eftersom det ansetts tyda på en icke självupplevd och inlärd historia. Identiska uppgifter och identiska ordval kan dock givetvis förekomma även när ett övergrepp ägt rum samt även tala för att uppgifterna är sanna, detta särskilt vad gäller yngre personer som utsätts för stark press under en rättsprocess. Det går således inte med säkerhet att dra slutsatser om en målsägandes trovärdighet utifrån konstanskriteriet.¹⁰⁹

3.1.2 Homogenkriteriet

Det andra kriteriet, *homogenkriteriet*, anger att oriktiga, orimliga, osannolika eller motstridiga uppgifter i viktiga hänseenden i en utsaga ska inverka negativt på trovärdigheten av övriga uppgifter lämnade av samma person.¹¹⁰

Diesen har riktat kritik mot homogenkriteriet eftersom en tro om att ”den som ljuger om något, ljuger om allt” är ett vanligt förekommande fel inom bevisprövningen. Felaktiga uppgifter innebär inte per automatik att andra uppgifter inte heller är riktiga.¹¹¹ Dock är homogenkriteriet det kriterium som Gregow ansett vara ett av de viktigare.¹¹²

---

¹⁰⁷ Schelin s. 190.

¹⁰⁸ Mellqvist s. 769; Dahlman s. 256.

¹⁰⁹ Gregow s. 518; Mellqvist s. 769.

¹¹⁰ Diesen s. 66; Gregow s. 518 f.

¹¹¹ Diesen s. 66 ff.

¹¹² Dahlman s. 256.

3.1.3 Detaljrikedom

Det tredje kriteriet, *detaljriteriet*, anger att det vid bevisvärderingen är av betydelse om den lämnade utsagan är detaljrik till den mån att uppgifterna framstår som sannolika.¹¹³

Detaljriteriet är det kriterium som vunnit starkast stöd i beteendevetenskaplig forskning och visar att sanningsenliga utsagor är mer detaljerade samt att en sanningssägare återger replikskiften i högre utsträckning än en lögnare. HD har anfört att det primärt är detaljernas art i en utsaga som är av vikt och inte antalet detaljer. Vad som utgör en artdetalj har HD inte närmare berört utan hänvisat till att det ska röra sig om kärnfulla detaljer. Forskning och historiken stödjer en uppfattning om att en sanningsenlig utsaga ofta innehåller fler detaljer avseende perceptuell information (så som sensorisk, fysisk, auditiv eller visuell information), spatial information (geografisk information samt hur olika omständigheter, saker och personer förhållit sig till varandra) och temporal information (information om exempelvis tidsrum och tidsföljder). Att en sanningsenlig utsaga ska innehålla detaljer som är av relevans för det aktuella brottet eller att en utsaga innehåller överflödiga detaljer finner således mindre starkt stöd.¹¹⁴

Den beteendevetenskapliga forskningen, pekar till skillnad från HD, på vikten av antalet detaljer i en utsaga för att detaljrikedomen ska tyda på sanningsenlighet. Det finns dock studier som har sett till utsagans längd i förhållande till antalet detaljer och resulterat i att sanningsenliga utsagor inte innehåller fler detaljer per ord än lögnaktiga utsagor, varför detaljriteriet eventuellt bör tillämpas med stor försiktighet.¹¹⁵

---

¹¹³ Diesen s. 66.

¹¹⁴ Schelin s.186 ff.

¹¹⁵ Ibid. s. 187.

Även om detaljkriteriet är det kriterium som vunnit starkast stöd i vetenskapen finns det de som påstår att det inte finns några belägg för att en detaljerad utsaga går hand i hand med en sanningsenlig utsaga. Mellqvist och Dahlman menar att om det i ett detaljhänseende finns skillnader mellan sanna och lögnaktiga utsagor så är skillnaden så subtil att den inte är relevant i ett bevisvärderingshänseende.¹¹⁶

En problematik att uppmärksamma är att forskning visar att en beslutsfattare, exempelvis en domare, blir mer berörd av en utsaga som är levande och detaljerad än en utsaga som är statisk eller abstrakt. Detaljer i en utsaga har visat skapa en skenbar uppfattning av tillförlitlighet varför en levande utsaga riskerar att påverka beslutsfattaren oproportionerligt.¹¹⁷

Barnets individuella utveckling och ålder spelar vidare avgörande roll avseende detaljkriteriet och bedömningen måste ske i förhållande till barnets allmänna och individuella förutsättningar. Övergreppets grovhet, frekvens, den misstänkta relation till barnet etc. måste även beaktas. En detaljrik utsaga kan mer bero på en bra fantasi än på överensstämmelse med vad som har hänt i verkligheten.¹¹⁸ Vid en bedömning utifrån detaljkriteriet avseende barns utsagor bör hänsyn även tas till vad det är för detaljer utsagan innehåller. Att ett barns utsaga innehåller unika detaljer som inte hade kunnat återges av barnet utan att ha underlag i verkligheten tyder på en trovärdighet. Det är således väsentligt att beakta vad barnet utifrån sina individuella förutsättningar och utifrån vad barn i samma ålder bör ha kunskap om.¹¹⁹

3.1.4 Motiv till beljugande

Domstolen ska även vid bevisvärdering av utsagor beakta om uppgiftslämnaren haft anledning att lämna osanna uppgifter eller om målsägandens fantasi, inbillning, psykiska hälsa eller påverkan från andra kan ha påverkat lämnade

---

¹¹⁶ Mellqvist, s. 771; Dahlman s. 257.

¹¹⁷ Schelin s.188.

¹¹⁸ Sutorius & Kaldal s. 446 ff.

¹¹⁹ Fitger m.fl., Rättegångsbalk, kommentar till 35 kap 1 §, Zeteo.

uppgifter. Ett eventuellt *motiv till beljugande* utgör dock en utredningsgrund för domstolen och inte en bedömningsgrund. Det eventuella motiv uppgiftslämnaren haft till beljugande måste utredas innan det kan låtas påverka bevisvärderingen. Förekomsten av motiv till beljugande betyder inte att brott kan uteslutas.¹²⁰

3.1.5 Intryck av målsägandes trovärdighet

Inte sällan har HD i sina domskäl låtit en persons ”trovärdiga intryck” påverka samma persons tillförlitlighet.¹²¹ Det *intryck av målsägandes trovärdighet* som domstolen fått på grund av det sätt målsäganden lämnat utsagan bör dock påverka bevisvärderingen med stor försiktighet då det rör sig om en subjektiv bedömning, helt utan objektiv grund, utifrån sättet som den förhörda lämnat sina uppgifter.¹²²

3.1.6 Offersymptom

Barns sätt att bete sig i anslutning till ett sexuellt övergrepp kan vara av intresse för bevisvärderingen då de kan utgöra så kallat *offersymptom*. Exempelvis är sexualiserade beteenden och posttraumatiska stressyndrom betydligt vanligare bland de som blivit utsatta för sexuella övergrepp än de som inte varit det, vari ett sexualiserat beteende är ett av de vanligaste följsymptomen. Med sexualiserat beteende avses exempelvis ett sexuellt aggressivt beteende, förvirrad könsidentitet samt ett hämmat beteende i sexuella frågor.¹²³ Barnets beteende och mående kan givetvis påverkas av andra faktorer, så som dåliga familjeförhållanden, vilket föranleder krav på en försiktig tolkning av målsägandens tillstånd. Rimliga förklaringar till vissa reaktioner hos ett misstänkt brottsoffer får alltså inte försummas och ett barns uppvisande av klassiska följsymptom till sexuella övergrepp bör endast leda till att en viss uppmärksamhet riktas mot barnet samt att barnet får prata med någon.¹²⁴

---

¹²⁰ Diesen s. 66; Gregow s. 519.

¹²¹ Mellqvist s. 772.

¹²² Diesen s. 66.

¹²³ Nilsson & Svedin s. 137.

¹²⁴ Diesen s. 66; Gregow s. 520; Nilsson & Svedin s. 147.

Det finns inga beteenden eller symptom som i sig kan tala för att personen blivit utsatt för ett övergrepp. Offer för sexuella övergrepp kan lika gärna agera extrovert som introvert varför enskilda symptom endast kan stärka ett barns berättelse och inte utgöra bevis för övergrepp.¹²⁵ Det finns barn som vid återberättande av sexuella övergrepp visar känslor som skam och skuld medan det samtidigt finns barn som istället skrattar och ler. De flesta barn tenderar dock att inte uppvisa några känslor alls i samband med och vid återberättande av upplevda sexuella övergrepp, utan majoriteten berättar om övergrepp på ett lugnt och sakligt sätt. De som visar känslor är ofta äldre barn som dels har förståelse över vad de varit med om samt dels utsatts för intrafamiljärt våld.¹²⁶ Trots tillgängliga studier förväntas inte sällan barn uppvisa ett särskilt, mer dramatiskt, offerbeteende.¹²⁷ Ett barns upplevs som mer trovärdigt och dess utsaga som mer tillförlitlig och mer detaljrik om barnet i samband med förhör gråter eller är upprört, än om barnet agerar neutralt. Psykologiskt grundar sig denna upplevelse i de förväntningar människan har på ett offer för sexualbrott samt i vilka känslor bedömaren personligen upplever när den får övergreppen återberättade för sig. Känner bedömaren medlidande för barnet tenderar bedömaren även att uppfatta berättelsen som mer tillförlitlig.¹²⁸

Offersymptom som kommer i uttryck i barnets berättande om övergreppet så som ordval, tempo och kroppsspråk måste särskiljas från vittnesmål om observationer över barnets beteende i samband med det misstänkta övergreppet. Det senare är faktorer som kan påverka tillförlitligheten i egenskap av hjälpfakta. Avsaknad av offersymptom kan vidare aldrig låtas verka negativt för målsäganden.¹²⁹

---

¹²⁵ Schelin s. 208 f; Nilsson & Svedin s. 148.

¹²⁶ Landström; Svedin s. 2011.

¹²⁷ Christianson & Ehrenkrona s. 135 f.

¹²⁸ Landström.

¹²⁹ Diesen s. 68 f; Schelin s. 208.

Argument om att offersymtom bör analyseras vid bevisvärdering av utsagor bygger på ett antagande om att den person som observerat eventuella offersymtom även kan avgöra om symptomen är äkta, om målsäganden endast låtsas eller om symptomen beror på andra omständigheter. Tillgänglig forskning visar att människor generellt finner svårigheter i att avgöra om en person talar sanning eller ljuger baserat på personens kroppsspråk och framtoning.¹³⁰

3.1.7 Lång, klar och sammanhängande utsaga

Slutligen präglas, enligt HD, en sanningsenlig utsaga av att vara *lång, sammanhängande och klar*. Mest troligt grundar sig detta kriteriet i en tanke om att risken är större att en lögnare inte kan hålla ihop sin berättelse eller säger emot sig själv om den är lång varför en lögnare istället håller sig till kortare utsagor.¹³¹

Bedriven lögnforskning har kunnat konstatera att en sanningsenlig utsaga indikeras av dess längd. Det finns således ett teoretiskt stöd för HD:s uppställda kriterium och påstående om att en sanningsenlig utsaga generellt sett är längre än en lögnaktig utsaga.¹³² Svårigheten i kriteriet är att kunna avgöra när en utsaga är tillräckligt lång, vilket det inte finns något egentligt svar på. Hur lång en individuell utsaga ska vara för att uppfylla längdkriteriet är upp till domstolens bedömning i det enskilda fallet.¹³³

Forskning har fortsättningsvis visat att en sann utsaga är betydligt klarare än en lögnaktig utsaga eller en utsaga som innehåller förskjutningar, om än omedvetna förskjutningar. Inom ramen för kriteriet att en utsaga ska vara klar innefattas ett kriterium på att utsagan ska vara levande och skarp snarare än suddig och vag.¹³⁴ Vad som utgör en klar utsaga är dock en högst subjektiv

---

¹³⁰ Dahlman & Korths Aspegren s. 339; Christianson & Ehrenkrona s. 135.

¹³¹ Schelin s. 185.

¹³² Mellqvist s. 769.

¹³³ Schelin s. 186.

¹³⁴ Ibid. s. 186.

fråga. Inom doktrin har det förekommit en ståndpunkt om att detta kriterium är det enda tillförlighetskriterium som innehar vetenskapligt stöd.¹³⁵

Vad som utgör en sammanhängande utsaga har HD inte definierat och det finns inte heller forskningsresultat som tyder på att en sanningsenlig utsaga är mer sammanhängande än en lögnaktig. Däremot finns det studier som ger stöd för att en sanningsenlig utsaga ofta lämnas på ett ostrukturerat sätt, eftersom människor som på ett ärligt sätt återger sina minnen inte tenderar att göra det kronologiskt och sammanhängande. En lögnare har många gånger svårt att utge sin utsaga i en icke kronologisk ordning varför en perfekt berättelse utifrån psykologisk forskning snarare indikerar på att vara lögnaktig. Vad som inte är kronologiskt behöver dock inte vara ologiskt.¹³⁶ Det kriterium som enligt lögnforskningen talar för en sanningsenlig utsaga är därför istället strukturkriteriet, vilket bygger på människans inkodningsfunktion vid traumatiska händelser. För att kriteriet på att en utsaga ska vara sammanhängande ska ha ett teoretiskt stöd krävs det emellertid att kriteriet innefattar ett krav på att utsagan är av logisk struktur och är stringent.¹³⁷ Mellqvist har dock ansett att kriteriet om att en utsaga ska vara sammanhållen är alltför diffust för att objektivt kunna tala för en utsagas tillförlitlighet.¹³⁸

Gregow har vidare ansett att det inte kan förväntas eller vara en förutsättning att utsagor ska vara sammanhängande och klara för att kunna betraktas som trovärdiga varför det bör beaktas viss försiktighet vid tillämpningen av sådana slutsatser.¹³⁹

3.2 Prejudikat

Som nämnt i avsnitt 2.2 ska HD inte i sin prejudikatbildande roll beblanda sig med frågor om bevisvärdering utan endast pröva rättsfrågor, vilket grundar sig i rättens fria bevisvärdering. Trots det har HD ett antal gånger valt att

---

¹³⁵ Mellqvist s. 771.

¹³⁶ Schelin s. 186 f; Dahlman s. 255 f.

¹³⁷ Schelin s. 186 f; Mellqvist s. 770.

¹³⁸ Mellqvist s. 770 f.

¹³⁹ Gregow s. 521.

meddela bevisvärderingsprejudikat. Nedan, i detta avsnitt, presenteras HD:s senaste sådana avgöranden som skildrar hur HD anser att utsagor bör värderas och utifrån vilka kriterier.

3.2.1 NJA 2005 s. 712

NJA 2005 s. 712 avsåg en person som stod åtalad för bland annat våldtäkt. I målet bestod den enda bevisningen vad gäller den påstådda våldtäkten av målsägandens berättelse, medan all form av stödbevisning saknades. I domskälen tydliggjorde HD en generell möjlighet till en fällande dom trots avsaknaden av stödbevisning så länge brott är ställt utom rimligt tvivel. HD bedömde målsägandens utsaga som *visserligen högt trovärdig* men ogillade åtalet utifrån avsaknaden av stödbevisning förenat med målsägandens *vaga tidsangivelse* för den påstådda våldtäkten (enligt målsäganden inträffade våldtäkten någon gång under år 2003), vilket målsäganden förklarade med den höga frekvensen av påtvingade samlag mot hennes vilja. Målsäganden påstod sig dock minnas den för åtalet avsedda våldtäkten särskilt eftersom den tilltalade lagt en kudde över målsägandens ansikte under samlaget för att slippa höra hennes protester.

3.2.2 NJA 2009 s. 447 (I och II)

NJA 2009 s. 447 I och II gällde två våldtäkter vari HD uttalade sig om bevisvärderingsfrågan i sexualbrott. I rättsfallen slog HD fast att det för en fällande dom inte räcker att målsägandens berättelse är mer trovärdig eller väger tyngre än den tilltalades. HD menade också att bristen på vittnesmål och teknisk bevisning inte hindrar ett åtal att bifallas samt att det för en fällande dom räcker att målsägandens utsaga är alltigenom trovärdig samt är förenlig med vad som i övrigt lagts fram.

I NJA 2009 s. 447 I framstod målsägandens utsaga som *utförlig, levande och detaljerad* samt till överhängande del *sammanhängande* och *logisk*. Det som talade emot målsägandens berättelse var dels att målsägandens påstående om att den tilltalade tvingat till sig samlag genom knivhot inte var förenlig med teknisk bevisning samt dels att ett vittne som befunnit sig i samma lägenhet

som den tilltalade och målsäganden vid tidpunkten för den påstådda våldtäkten inte lämnade uppgifter som var förenliga med målsägandens. Åtalet ogillades då HD ansåg det vara oklart vad som inträffat.

Även i NJA 2009 s. 447 II hade målsäganden lämnat *sammanhängande* och *detaljerade* uppgifter. Omständigheten att målsägandens utsaga till viss del innehöll inslag av tvivel lät sig förklaras med hennes låga ålder i förening med att hennes berättelse avsett känsliga uppgifter. Det som enligt HD var oklart var om den tilltalade verkligen genom våld tilltvingat sig samlaget i enlighet med vad åklagaren gjort gällande, varför åtalet ogillades.

3.2.3 NJA 2010 s. 671

I NJA 2010 s. 671 ogillade HD åtalet mot en pappa, SP, vars son, TP, påstods ha blivit våldtagen av. Vid tidpunkten för de påstådda våldtäkterna var målsäganden 12 år, men hade vid rättegången hunnit bli 20 år. Bevisningen bestod av målsägandens berättelse samt två vittnen i egenskap av stödbevisning som hört målsäganden vid 15 års ålder ge antydning på att han blivit utsatt för sexuella övergrepp som barn.¹⁴⁰ Vittnesmålen gav enligt HD inget tydligt stöd för TP:s uppgifter då de var *oprecisa* och *kortfattade*.¹⁴¹ Det centrala HD hade att bedöma var TP:s och SP:s trovärdighet eftersom SP påstod att TP hade hittat på övergreppens inträffande. Det HD tog fasta på vid bedömningen var främst hur utsagorna berättades istället för SP och TP:s uppträdande samt kroppsspråk.¹⁴² I avgörandet angav HD ett antal kriterier som skiljer en sanningsenlig utsaga från en icke-sanningsenlig. Kriterierna tog utgångspunkt i dåvarande rättspsykologisk forskning. HD menade att en utsagas längd, klarhet och detaljrikedom, logistik, stöd i annan bevisning, motsägelser, överdrifter, svårförklarliga moment, bristande konstans, tvivelaktigheter och sammanhang är omständigheter som primärt ska beaktas vid trovärdighetsbedömningen.¹⁴³

---

¹⁴⁰ Dahlman & Korths Aspegren s. 329.

¹⁴¹ NJA 2010 s. 671 p. 11.

¹⁴² Dahlman s. 254.

¹⁴³ NJA 2010 s. 671 p. 8.

På grund av att TP:s utsaga var *kortfattad, detaljfattig* och *vag* ansågs hans berättelse inte vara tillräcklig för att grunda en fällande dom varför det även enligt HD saknades anledning att granska den tilltalades motbevisning. Följaktligen ogillades åtalet, även om HD i domen menade att en trovärdig utsaga från en målsägande kan vara tillräcklig för en fällande dom i förening med vad som framkommit i övrigt.¹⁴⁴ Justitierådet Lambertz menade, som referent till målet, särskilt att en utsaga inte behöver vara alltigenom trovärdig för en fällande dom, men att utsagan då måste stödjas av annan stark bevisning.¹⁴⁵

Lambertz tillade även att en bedömning av målsägandens trovärdighet ofta är central avseende skuldfrågan i mål om sexualbrott. Lambertz tydliggjorde dessutom att det utifrån beteendevetenskaplig forskning ofta görs felaktiga antaganden om vilka omständigheter som bör beaktas vid en trovärdighetsbedömning samt att det är särskilt svårt att bedöma en persons trovärdighet utifrån personens allmänna intryck, verbala faktorer som nervositet och kroppsspråk som röstläge, gester eller rörelsemönster. Vikt bör istället läggas vid innehållet i berättelsen, hur berättelsen växt fram och eventuellt ledande vid förhör med målsäganden. Endast för att en målsägande uppfattas som trovärdig behöver inte dess lämnade uppgifter vara tillförlitliga. Något som enligt Lambertz minskar en persons trovärdighet är om dess utsaga framstår som inlärd och statisk istället för spontan. Framför målsäganden godtagbara förklaringar till omständigheter som egentligen minskar trovärdigheten ska det inte låtas öka trovärdigheten i övrigt, likväl som att alternativa förklaringar till målsägandens agerande i samband med rättegången bör beaktas.

Lambertz menade vidare att domstolen vid bevisvärderingen av en målsägandes utsaga särskilt bör beakta omständigheter som talar emot uppgifternas tillförlitlighet. Sådana omständigheter är enligt Lambertz exempelvis motsättningar mellan målsäganden och den tilltalade, eventuella motiv till varför

---

¹⁴⁴ NJA 2010 s. 671 p. 7 och 13; Dahlman s. 255.

¹⁴⁵ NJA 2010 s. 671 tilläggs punkt 4.

målsäganden sanningslöst skulle vilja beskylla den tilltalade samt målsägandens frestelse i att få skadestånd.

Med anledning av avkunnandet av NJA 2010 s. 671 och dess prejudikats innebörd menade straffrättsprofessorn emeritus Leijonhufvud att HD i praktiken avkriminaliserade sexuella övergrepp mot barn, särskilt i och med Lambertz tillägg som utgör en del av domen. Leijonhufvud menade att det i domen ställs upp beviskrav som endast i undantagsfall kommer kunna uppfyllas och att rättsväsendet inte ska kunna förvänta sig att ett barn ska kunna berätta detaljrikt, långt och precist om sexuella övergrepp begångna av en förälder.¹⁴⁶

3.2.4 NJA 2017 s. 316 (I och II)

De indikationer för en sanningsenlig utsaga som HD presenterade i NJA 2010 s. 671 har ett varierat vetenskapligt stöd varför HD genom NJA 2017 s. 316 I och II valde att ta hänsyn till forskningen då de där skar bort de kriterier som saknade vetenskapligt stöd.

I NJA 2017 s. 316 I stod en person åtalad för våldtäkt och som stöd för åtalet åberopade åklagaren målsägandes berättelse samt viss stödbevisning. Stödbevisningen bestod av målsägandes inspelade samtal till larmcentralen, ett vittnesmål av målsägandes kollega som målsäganden berättat om våldtäkten för samt ett läkarintyg om små sår målsäganden fått i underlivet. Läkarintyget ansågs dock inte ge nämnvärt stöd åt gärningsbeskrivningen. Målsägandes berättelse var enligt HD *lång, levande, klar, detaljrik, sammanhängande* och *saknade motsägelser* samt *svårförklarliga* uppgifter och bedömdes därav vara tillförlitlig.¹⁴⁷ HD påpekade även att det är svårt att bedöma en målsägandes utsaga utifrån det allmänna intryck som målsäganden ger samt utifrån icke verbala faktorer vilket gör att bedömningen istället bör fokusera på utsagans

---

¹⁴⁶ Leijonhufvud.

¹⁴⁷ NJA 2017 s. 316 I p. 12-13.

innehåll.¹⁴⁸ Sammantaget ansåg HD utifrån målsägandens berättelse och stöd-
bevisningen att beviskravet var uppfyllt, domen blev därav fällande.¹⁴⁹

NJA 2017 s. 316 II avsåg våldtäkt mot barn vari bevisningen huvudsakligen
bestod av barnets utsaga. Målsägandens berättelse framstod som *kort, detalj-
fattig, svårtolkad* och *otydlig* avseende de för åtalet väsentliga punkterna. HD
menade att även om det kunde finnas naturliga förklaringar till målsägandens
bristande utsaga på grund av hennes diagnostiserade ADHD och kontaktstör-
ning blir värderingen av en sådan utsaga mer osäker. Åtalet ogillades och HD
framförde att det i detta måste ställas förhållandevis höga krav på den övriga
bevisningens styrka som stödjer åtalet eftersom målsägandens utsaga inte an-
sågs ge tillräckligt stöd för påståendena i gärningsbeskrivningen.¹⁵⁰

I domskälen till både NJA 2017 s. 316 I och II var HD tydliga med att tala
om att kriterierna som presenterats i NJA 2010 s. 671 varit föremål för sak-
kunniganalys där det framkom att en utsagas konstans inte kan anses vara en
indikator på tillförlitlighet medan längd, klarhet och detaljrikedom ofta talar
för att utsagan är sann. HD anger i avgörandena att man vid tillämpningen av
kriterier vid bevisvärdering av utsagor måste vara observant på att de kan vara
svåra att använda vad gäller utsagor från personer med ”en bristande förmåga
att uttrycka sig”.¹⁵¹ Vittnen som fått påstådda övergrepp berättat för sig av
målsäganden kan enligt HD i vissa fall utgöra indirekt stöd för målsägandens
berättelse om vittnets även själv iakttagit målsägandens beteende och reakt-
ioner efter händelsen.¹⁵² Vidare tillämpade HD den så kallade Balkongmo-
dellen i NJA 2017 s. 316 I och II vilket talar för att Balkongmodellen fortfa-
rande är aktuell och är något som HD förespråkar.¹⁵³

---

¹⁴⁸ NJA 2017 s. 316 p. 9.

¹⁴⁹ NJA 2017 s. 316 I p. 25.

¹⁵⁰ NJA 2017 s. 316 II p. 20 och 25.

¹⁵¹ NJA 2017 s. 316 I p. 10; NJA 2017 s. 316 II p. 13.

¹⁵² NJA 2017 s. 316 I p. 11; NJA 2017 s. 316 II p. 14.

¹⁵³ NJA 2017 s. 316 I p. 5; NJA 2017 s. 316 II p. 8.

3.3 Räcker generellt sett en målsägandes utsaga för fällande dom?

Tidigare, genom NJA 1980 s. 725, har målsägandens utsaga varit tillräcklig för en fällande dom om den ansetts förtjäna sådan tilltro. Detta ställningstagande utvecklades genom NJA 2010 s. 671 där HD framförde att det för en fällande dom grundat på målsägandens utsaga inte räcker att målsägandens utsaga är mer trovärdig eller anses väga tyngre än den tilltalades. En målsägandes utsaga som alltigenom är att betrakta som trovärdig kan dock räcka för en fällande dom i förening med vad som i övrigt framkommit.¹⁵⁴ Vad som avses med ”i förening med vad som i övrigt framkommit” har i doktrin och av underinstanserna tolkats som exempelvis målsägandens beteende i samband med händelsen.¹⁵⁵

Nordh menar att NJA 2005 s. 712 talar emot att en målsägandes utsaga kan grunda en fällande dom.¹⁵⁶ Han menar även att om HD:s uttalanden angående bevisvärdering av utsagor sammanfattas så finns det vissa riktlinjer för när en utsaga som huvudsaklig bevisning kan vara tillräcklig för en fällande dom. För att grunda en fällande dom på en utsaga får det inte i utsagans innehåll förekomma någon *rimlig anledning att betvivla utsagans riktighet* vad gäller den påstådda brottsliga gärningens tid och rum, samt så måste utsagan vara så *preciserad* att den tilltalade har möjlighet att framföra motbevisning. I andra fall måste utsagan understödjas av annan bevisning för att vara tillräcklig.¹⁵⁷

Dahlman framhåller även en målsägandeberättelses svaga beviskraft på grund av svagheterna i och den bristande vetenskapliga förankringen hos HD:s uppställda kriterier för en sanningsenlig och trovärdig utsaga. För att en målsägandeberättelse ska kunna leva upp till beviskravet menar Dahlman att det

---

¹⁵⁴ Se NJA 2009 s. 447 samt NJA 2010 s. 671.

¹⁵⁵ Se exempelvis Andersson, 2017 samt Solna tingsrätt i det överklagade målet som kom att resultera i NJA 2017 s. 316 II.

¹⁵⁶ Nordh s. 42.

¹⁵⁷ Ibid. s. 43.

krävs stödbevisning, vilket främst drabbar sexualbrott där målsägandens berättelse ofta utgör den enda eller enda huvudsakliga bevisningen.¹⁵⁸

---

¹⁵⁸ Dahlman s. 258.

4 Rättspsykologi

Rättspsykologi handlar om användningen av psykologisk kunskap inom rättsväsendet och i rättsliga sammanhang vilket kräver att psykologisk forskning omsätts för relevans inom rättsväsendet.¹⁵⁹ Detta avsnitt kommer därav presentera relevant psykologisk vetenskap för framställningens frågor vad gäller barns minnesförmåga och dess påverkan av yttre faktorer, barns förmåga att ljuga samt barns förmåga att återberätta sexuella övergrepp. De underavsnitt som tas upp till behandling i detta avsnitt krävs för att kunna sätta bevisvärderingsprejudikaten, kriterierna för värdering av utsagor och underinstansernas värdering av barns utsagor i praktiken i en vetenskaplig kontext.

Förevarande avsnitt ter sig endast deskriptivt med funktionen att upplysa om den sakkunskap som många jurister saknar inom rättspsykologi, men som är nödvändig för att uppsatsens syfte och frågeställning ska kunna uppfyllas respektive besvaras.

De beteendevetenskapliga områden som domstolarna har användning av vid bevisvärdering av barns utsagor vid sexuella övergrepp och som grundar framställningens rättspsykologiska avsnitt är främst vittnespsykologi och barnpsykologi.¹⁶⁰ Vittnespsykologi är den vetenskapsgren innefattande studier om faktorer som påverkar vittnesutsagors tillförlitlighet och fullständighet.¹⁶¹

Inledningsvis bör definitionen av barn problematiseras. Barn anses, juridiskt, inom ramen för sexuella övergrepp mot barn vara personer som är under 15 år. Den rättspsykologiska forskningen skiljer mer detaljerat på barn i olika åldrar då det finns olika forskningsresultat från olika åldersgrupper. Psykologiskt skiljer sig forskningsresultat från exempelvis tre till fem åringar och 12

---

¹⁵⁹ Granhag & Christianson s. 16 f.

¹⁶⁰ Sutorius & Kaldal s. 316.

¹⁶¹ Granhag s. 14.

åringar avsevärt. Resultat från studier på tre till fem åringar kan således inte tillämpas på 12 åringar, och vice versa. Att kriterierna för bevisvärdering av utsagor är desamma oavsett uppgiftslämnarens ålder skapar en nyansering mellan den juridiska och rättspsykologiska definitionen av barn och problematiserar processen då psykologiska forskningsresultat sätts i rättsliga sammanhang. Rättspsykologin fokuserar uteslutande på människans kognitiva åldersrelaterade utveckling, medan juridiken kategoriserar alla under 15 år som barn.

För en grundläggande förståelse över relevant barnpsykologi brukar de faktorer som påverkar ett barns utsaga delas upp i tre kategorier. Den första är kognitiva faktorer, den andra är sociala faktorer och den tredje är motivationella faktorer. Kognitiva faktorer handlar om den problematik som uppstår när ett barn ska försöka minnas vad hen faktiskt varit med om och vad hen endast föreställt sig. Till den kognitiva kategorin tillhör således barns minne och barns språkfärdigheter. Sociala faktorer är vidare yttre påverkan på barnets utsaga, så som omständigheten att en förhørsledare ställt en ledande fråga. Motivationella faktorer som kan påverka utsagans tillförlitlighet är exempelvis att barnet som förhörs svarar på ett särskilt sätt endast för att vara förhørsledaren till lags.¹⁶² Barns utsagor utgör således ett komplext område med många faktorer att beakta. Detta avsnitt kommer fortsättningsvis att fördjupa sig i de ovan angivna olika faktorer som påverkar barns utsagor.

4.1 Barns minnesförmåga och minnesfunktion

I samhället förekommer det, och har förekommit, olika uppfattningar om barns minnesförmåga och barns tillförlitlighet. Tidigare menade majoriteten att det inte går att lita på barns minnen medan andra menade att barns minnen kan vara tillförlitliga om händelsen minnesbilden avser fått en personlig inverkan på barnet. Idag tyder forskningen på att barn har en relativt omfattande

---

¹⁶² Granhag s. 119.

minnesförmåga men att barn, till skillnad från vuxna, både minns och kan återberätta färre detaljer i ett händelseförlopp.¹⁶³

Den psykologiska vetenskapen visar vidare att barn frambringar färre fel än vuxna i deras minnesfunktion. Barn har i flertalet forskningsförsök varit lika tillförlitliga som vuxna när de fått ledtrådar för att kunna minnas.¹⁶⁴ Barns smala felmarginal grundar sig i att barn saknar den slutledningsförmågan som krävs för att kunna tolka in information i en händelse. Barn kan således inte tolka in eller integrera detaljer i en händelse, som egentligen är felaktiga, för att detaljerna förväntas i den ursprungliga händelsen, verkar logiska eller ”passar in” på samma sätt som vuxna kan. Ovan forskningsresultat talar alltså för att barns minnen generellt är mer motståndskraftiga mot förvanskningar än vuxnas på grund av vuxnas förmåga att dra slutsatser och tolka iakttagelser.¹⁶⁵

4.1.1 Omständigheter som påverkar minnet

Barns förmåga att minnas och återberätta händelser beror på flertalet olika omständigheter. De inverkan omständigheterna är bland annat följande.¹⁶⁶

1. Händelsens betydelse för barnet.
2. om barnet själv deltagit i händelsen,
3. om händelsen är känsloladdad,
4. händelsens natur och särprägel,
5. om barnet upplevt andra intervenerande händelser,
6. barnets inkodningsstrategier,
7. barnets tolkning av händelsen,
8. barnets förmåga att placera nya händelser i en känd kontext,
9. om händelsen är familjär för barnet och kan organiseras när den lagrats i barnets hjärna,

---

¹⁶³ Schelin s. 120.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Ibid. s. 121.

¹⁶⁶ Ibid. s. 120; Warfvinge s. 201.

10. om barnet har tidigare erfarenheter av samma eller en liknande händelse,
11. barnets förmåga att förstå händelsen,
12. barnets erfarenhet av att berätta minnen,
13. förhörets utförande,
14. om barnet får berätta fritt eller om barnet får minnesledtrådar under tiden för återberättandet,
15. barnets ålder vid händelsetillfället, samt
16. barnets sammanhang vid återberättartillfället.

En människas minne är rekonstruktivt vilket innebär att när en person ska försöka minnas en händelse så vägs nya saker in, så som vilket intryck personen vill ge, vem personen pratar med och vad lyssnaren vill höra. En persons minne återges så som personen kommer ihåg upplevelsen men påverkas av det aktuella samläget.¹⁶⁷

Barns minnesförmåga förbättras om barnet i samband med en händelse får en struktur som hjälper barnet att förstå och tolka händelsen. Barn som har ett mer strukturerat minne har senare lättare att återge minnen genom längre och mer detaljerade utsagor vilket sedan har stor inverkan ur ett bevishänseende.¹⁶⁸ Generellt har barn svårigheter med att organisera minnen, både vid minnets inkodning av upplevelser samt när det inkodade ska plockas fram från minnet, vilket kan beskrivas som barns kognitiva begränsningar. Begränsningarna innebär att barn glömmer eller blandar ihop dess minnesbilders källor.¹⁶⁹ En bristande kognitiv erfarenhet och förmåga gör att yngre barn inte vet hur dess minne samt berättande ska organiseras och struktureras.¹⁷⁰

---

¹⁶⁷ Schelin s. 119.

¹⁶⁸ Ibid. s. 130.

¹⁶⁹ Christianson & Ehrenkrona s. 162.

¹⁷⁰ Warfvinge s. 201 f.

4.1.2 Åldersrelaterad kognitiv utveckling

Barns kognitiva utveckling kan beskrivas genom olika stadier. Barn i två till fyra års åldern befinner sig i början av det så kallade pre-operationella stadiet. I det stadiet saknar barn förmågan att tänka logiskt samt att på ett adekvat sätt besvara frågor om exempelvis hur många gånger en viss sak inträffat eller vid vilken tidpunkt något hände. En tvååring kan exempelvis endast ge fragmentariska svar på frågor om händelser som nyligen inträffat eller som är speciella för barnet. En tvååring berättar främst om vad hen har gjort och med vem men inte om händelsens plats eller tid då de inte förstår tidsbegrepp så som nutid, framtid och dåtid.¹⁷¹ Vid två och ett halvs årsåldern till tre årsåldern utvecklas barns förmåga att producera självbiografiska minnen vilket innebär att det är då barn börjar kunna minnas och återge känsloladdade händelser och information.¹⁷²

En treåring kan vidare relativt strukturerat återberätta händelser som befinner sig nära i tiden och på ett relativt sammanhängande sätt återge ett händelseförlopp, i alla fall på en begriplig nivå.¹⁷³ Dock är en treårings berättelse kortare och mindre informationsrik än en berättelse från ett äldre barn, även om de tenderar att vara korrekta till hög grad så länge barnet inte blivit utsatt för påverkan eller suggestion. Barns förmåga att organisera information i tid och ordning utvecklas i fyraårsåldern och barn kan då förstå nutid, dåtid respektive framtid. Tidsbegreppet hos en fyraåring är dock ofta beroende av konkreta händelser, så som att det exempelvis är lördags när det blir mörkt ute. Även förmågan att återge känslor som uppstått i samband med en specifik händelse utvecklas i fyraårsåldern, likaväl som förmågan att känna empati.¹⁷⁴

Trots barns åldersrelaterade utveckling brukar forskningen tala för att barn i fyraårsåldern utgör kompetenta vittnen eftersom barn vid den åldern har ett

---

¹⁷¹ Christianson & Ehrenkrona s. 77 f; Landström; Warfvinge s. 202.

¹⁷² Schelin s. 121.

¹⁷³ Ibid. s. 121; Leander & Christianson s. 292.

¹⁷⁴ Christianson & Ehrenkrona s. 71 ff; Landström; Warfvinge s. 202; Leander & Christianson s. 292.

mer utvecklat språk vilket även innebär en ökad kognitiv-och minnesutveckling. Givet rätt förhörsmetoder finns det även forskning som pekar på att barn i två- samt treårs åldern är lika kompetenta vittnen som fyraåringar.¹⁷⁵ Utförda experiment har visat att när barn i fyra till sex årsåldern på egen hand, fritt, ska återge händelser innehåller deras berättelser ofta korrekta detaljer men för få detaljer för att en utomstående ska kunna förstå berättelsen, varför förhörsledarens frågeteknik blir oerhört viktig. När ett barn blir ombedd att fritt berätta mer blandar barnet lätt ihop fantasi med andras information och vad lyssnaren vill höra på grund av barnets osäkra berättandeförmåga.¹⁷⁶

I fem till sju års ålder kan barn börja återge information på ett mer utvecklat sätt och i en kronologisk ordning medan barn i sjuårsåldern har en minnesförmåga som kan påstås likna vuxnas. Vid tolvårsåldern har barn i stort sätt samma minneskapacitet och befinner sig på samma kognitiva utvecklingsnivå som vuxna.¹⁷⁷ Det som skiljer tolvåringar från vuxna är att de inte har samma kunskaper som en vuxen som bidrar till en mer meningsfull förståelse över sina erfarenheter. Tolvåringar är även mer känsliga för stress, ledande frågor och yttre omständigheter. Ända fram tills barn är 16-17 år är deras minne mer påverkbart än vuxnas.¹⁷⁸

I det material behandlats i framställningen finns det inte ytterligare forskning beträffande barn mellan sju och femton år. Det finns således betydligt mer forskning kring barn under sju år, vilket problematiseras ytterligare nedan under avsnitt 5.6.

4.1.3 Traumatiska minnen och script-baserad minnesform

Barn tenderar att minnas traumatiska händelser bättre över tid än andra händelser eftersom traumatiska händelser ofta är distinkta och särskiljbara.

---

¹⁷⁵ Landström.

¹⁷⁶ Risholm Mothander s. 82.

¹⁷⁷ Christianson & Ehrenkrona s. 71 ff; Landström; Warfvinge s. 202; Leander & Christian-son s. 291.

¹⁷⁸ Christianson & Ehrenkrona s. 71 ff; Landström; Warfvinge s. 202; Schelin s. 121.

Forskning visar på att barn generellt kan återge mer information från stressfyllda och starkt känslomässiga situationer än från neutrala upplevelser.¹⁷⁹ Det finns studier som visar att en treåring minns smärtsamma läkarundersökningar lika bra som en sjuåring samt studier som visar att en tvååring minns centrala delar av upplevda traumatiska händelser.¹⁸⁰ Huruvida stress påverkar barns minnesfunktion är dock svårt att exakt kontrollera då forskare av etiska skäl inte kan iscensätta traumatiska händelser i experimentella syften.¹⁸¹

En psykologisk effekt av att en händelse upprepats ofta är att upplevelsen lagras i en så kallad *scriptbaserad form*, även kallat *schematiskt minne*. Vad som ter sig starkast i denna script-baserade lagringsform och som kommer att träda fram om personen ifråga ombeds att berätta om en specifik händelse vid ett visst tillfälle är en generell minnesbild av hur händelsen typiskt sett tagit form. Berättelsen kommer även te sig relativt detaljfattig.

Appliceras det sagda, om den scriptbaserade minnesformen, på ett barn som varit offer för sexuella övergrepp av samma förövare frekvent under en viss tid och under liknande omständigheter, kommer barnets berättelse innehålla relativt få detaljer då barnet har svårt att minnas just det specifika övergreppet. Övergrepp som ägt rum på samma ställe, vid ungefär samma veckodag, inkluderar ungefär samma handlingar samt är förknippade med samma känslor hos barnet leder till att barnet minns det typiska övergreppet och en generaliserad minnesbild träder in.¹⁸² Studier visar således på att barn som upplever samma eller liknande sak flera gånger har en benägenhet att förlora förmågan att minnas enskilda detaljer som skiljer de olika händelserna åt. Barnet förlitar sig istället på det schematiska minnet av händelsen.¹⁸³ Ett barn som upplevt ett sexuellt övergrepp en gång kommer troligtvis kunna berätta mer detaljer än ett barn som upplevt liknande övergrepp många gånger. Forskning

---

¹⁷⁹ Schelin s. 113 f; Warfvinge s. 204 f.

¹⁸⁰ Warfvinge s. 205.

¹⁸¹ Leander & Christianson s. 297.

¹⁸² Granhag s. 124 f; Ibid. s. 294.

¹⁸³ Schelin s. 122.

visar även på att yngre barns utsagor påverkas mer av denna script-baserade minnesform än vad äldre barns utsagor gör.¹⁸⁴

4.2 Barns förmåga att skilja mellan fantasi och verklighet

Barns förmåga att skilja mellan fantasi och verklighet är en fråga som svårigen kan besvaras utan att hänsyn tas till barnets ålder, utvecklingsnivå och den särskilda uppgiften barnet står inför. Inledningsvis måste även noteras att barn har lättare att hålla isär fantasi och verkliga situationer i vissa situationer men svårare i andra. För att kunna förstå den forskning som finns avseende förmågan att särskilja fantasi och verklighet anses det finnas vissa relevanta begrepp som primärt bör presenteras. Många forskare inom det minnespsykologiska området har en grundläggande uppfattning om att människans hjärna har ett perceptuellt system och ett reflekterande system. Det *perceptuella systemet* lagrar och registrerar den information som tillförs hjärnan genom människans alla sinnen, så som synbaserad och hörselbaserad information. Hjärnans *reflekterande system* är det som lagrar och registrerar den information som härstammar från människans föreställningar, fantasier, drömmar etc. Det perceptuella systemet hanterar således externt genererad information medan det reflekterande hanterar internt genererad information.¹⁸⁵

Vad gäller förmågan att hålla isär fantasi och verklighet är det fortsättningsvis relevant att reda ut begreppen reality monitoring samt source monitoring. *Reality monitoring* innefattar en persons förmåga att urskilja vad hen varit med om respektive endast fantiserat. *Source monitoring* avser människans förmåga att urskilja olika externa minneskällor och från vilken extern minneskälla som personen i fråga fått en viss information ifrån. Med extern minneskälla åsyftas exempelvis media, TV, en annan person, en bok, radio etc.¹⁸⁶

---

¹⁸⁴ Granhag s. 124 f.

¹⁸⁵ Granhag s. 121 ff.

¹⁸⁶ Ibid. s. 122; Leander & Christianson s. 295.

Existerande psykologisk forskning kring barns förmåga att skilja mellan fantasi och verklighet visar att barn generellt är duktiga på att skilja på vad de själva sagt och gjort och vad någon annan sagt eller gjort samtidigt som de generellt är bra på att särskilja det föreställda och det som deras kroppar varit inblandade i. Barn mellan sex till sju år är vidare relativt bra på att hålla isär egna upplevelser och vad de fantiserat om, vilket är en förmåga som börjar utvecklas i fyraårsåldern. Treåringar däremot har svårt att hålla isär fantasi och verklighet. En treåring kan exempelvis vid ett förhör eller intervju inte särskilja fakta från osanningar som barnets mamma har berättat om barnets pappa.¹⁸⁷ Mer problematiskt blir det när minneskällan ligger utanför barnets egna sfär, så som när ett barn i efterhand ska avgöra om barnet endast föreställt sig att en person satte in en bok i en bokhylla eller om barnet sett det hända på riktigt. Samma problematik uppstår vid särskiljande av två lika externa minneskällor, så som att avgöra vem av två estetiskt liknande män som sagt vad.¹⁸⁸

En studie där 5 700 intervjuer med barn, mellan tre till sjutton års ålder vid fall av sexuella övergrepp, studerades resulterade i att barn som med säkerhet blivit utsatta för sexuella övergrepp tenderade att fantisera mer om övergreppen. De utsatta barnen fantiserade bland annat om att de hade slagit eller dödat förövaren. Barns fantasier om att de kunnat påverka utgången av övergreppet är inte konstigt då det är vanligt vid en reproducering av minnesbilder från händelser där barnet varit helt maktlös. Mindre barns fantasier är dock ofta av en sådan karaktär att de inte framstår som trovärdiga.¹⁸⁹ Viktigt är alltså att det kan finnas psykologiska förklaringar till varför ett offer för sexuellt övergrepp överdriver i sitt berättande om händelsen. Endast att målsäganden berättar saker som inte kan styrkas eller som uppfattas som orimliga innebär nödvändigtvis inte att utsagan och påståendet om övergreppet saknar verklighetsförankring.¹⁹⁰

---

¹⁸⁷ Christianson & Ehrenkrona s. 162.

¹⁸⁸ Granhag s. 123 f.

¹⁸⁹ Warfvinge s. 203.

¹⁹⁰ Diesen s. 68.

4.3 Barns förmåga att återberätta upplevelser

Barns kognitiva utveckling och mognad har stor inverkan på ett barns förmåga att berätta om självupplevda händelser.¹⁹¹ Under vilka förutsättningar barn får möjlighet att berätta spelar även stor roll för riktigheten och detaljrikedomen i barnets utsaga. Under fri återgivning kan barn från och med sex års ålder återge vederhäftiga redogörelser av ett händelseförlopp, även om barnet vid den åldern generellt återger färre detaljer än en vuxen. När barn passerar cirka tolv års ålder anses de kunna åstadkomma lika goda återgivelser som vuxna samt så anses barn då heller inte vara mer påverkbara än vuxna.¹⁹²

Det som främst skiljer en tolvåring från en vuxens utsaga är utsagans längd. Vuxna ger längre berättelser och väver in information för att göra berättelserna fullständiga. En förmåga som barn saknar men som vuxna har är tendensen att fylla ut sina berättelser med relevant information för att hela bilden ska se bra ut. I det hänseendet kan barn således påstås vara mer tillförlitliga då de inte spär ut sina berättelse för att de ska framstå som rimliga. Barn däremot utelämnar gärna jobbiga delar och känsliga detaljer i sitt återberättande om sexuella övergrepp.¹⁹³

Barn lämnar generellt begränsade berättelser vilket föranleder nödvändiga utfrågningar av barnet i förhörssituationer. Särskilt vad gäller yngre barn blir så kallat framplockningsstöd väsentligt. Genom att en förhørsledare använder framplockningsstöd hjälper förhørsledaren barnet med ledtrådar vilket genererar en ökad minnesprestation hos barnet vid återgivningen. Äldre barn är inte i lika stort behov av ledtrådar som yngre barn. Inte sällan misstros barn och deras minnes riktighet ifrågasätts på grund av att de inte spontant kunnat berätta om händelsen de hörs kring.¹⁹⁴ Vad gäller känsloladdade händelser

---

¹⁹¹ Svedin & Back s. 57.

¹⁹² Schelin s. 130.

¹⁹³ Landström.

¹⁹⁴ Schelin s. 127.

och kroppsliga upplevelser har barns berättelser även visat sig vara mer korrekta om barnet fått möjlighet att återge händelsen fysiskt istället för verbalt.¹⁹⁵

Vid förhör med barn har forskning påvisat att den information barnet delar med sig av till stor del beror på barnets individuella kommunikationsramar som tillhandahållits under barnets livstid. När barn är mellan fem till sex år gamla har de generellt sett utvecklat ett särskilt sätt att kommunicera vilket utgör grunden för barnets förmåga att kommunicera resten av livet.¹⁹⁶

Vid förhör med barn som tros ha varit utsatta för enstaka eller flera sexuella övergrepp är det inte ovanligt att barnet varken vill eller kan berätta. Barnets tystnad kan antingen bero på att barnet inte förstår vad hen blivit utsatt för och/eller att barnet är för liten för att kunna ge uttryck för dess upplevelse. Även om barnet har tydliga minnesbilder och den verbala förmåga som krävs för ett återberättande finns det en betydande risk att barnet inte berättar. Det hör inte till det vanliga att en vuxen som sexuellt förgripit sig på ett barn ger barnet den kontextuella ram som krävs för att barnet ska kunna förstå övergreppet. Vanligen pratar gärningspersonen inte om övergreppen alls, eller gör det på ett förvanskat sätt genom att påstå att övergreppen är en speciell lek, vilket kan påverka barnets minnesförmåga negativt. Många barn hotas även och blir påverkade till tystnad av främst gärningspersonen.

Barn i fem- till sexårsåldern har både kunskaper om vad en hemlighet är samt har utvecklat förmågan att behålla hemligheter, medan barn i fyraårsåldern vet vad en hemlighet är men sällan förmår att bevara den. När barn är runt nio år har förmågan att väga konsekvenser och nytta mot varandra utvecklats. Barn kan då göra en avvägning mellan hemlighetens och brottets innebörd och därmed på ett rationellt sätt avgöra om hemligheten ska behållas eller

---

¹⁹⁵ Ibid. s. 130.

¹⁹⁶ Ibid. s. 129.

avslöjas. Forskning kring barns avslöjande av hemligheter har visat att hemligheter hellre avslöjas som svar på frågor än genom barnets fria berättelse.¹⁹⁷

Vidare tenderar barn att ofta utelämna detaljer som har med ett upplevt övergrepp att göra, medan de mer ofta tenderar att berätta om detaljer både före och efter övergreppet, samt neutrala detaljer inom ramen för själva övergreppet.¹⁹⁸

4.4 Barns förmåga att ljuga

Att ljuga är en medveten handling vilket kräver en del av ett barn. Forskare brukar mena att barn från fyraårsåldern kan ljuga. Det handlar dock om lögnen som är väldigt lätt att upptäcka. Det är först när barn kommer upp i skolåldern som dess lögnen inte lika lätt kan avslöjas, medan de sedan i tolvårsåldern är fullt kompetenta lögnare i samma utsträckning som vuxna.¹⁹⁹

Barn har förmågan att ljuga om sexualbrott precis som de kan ljuga om andra ting. Barn ljuger dock sällan om sexuella övergrepp i det avseendet att de tillför information, överdriver eller förvanskar information i sin berättelse. Barn, precis som vuxna, kan endast ljuga om saker som de känner till vilket innebär att barn, för att ljuga om sexuella övergrepp, måste ha förståelse för sexuella övergrepp och sexualitet. Barns förståelse för sexuella övergrepp är dock väldigt begränsad varför de även väldigt sällan ljuger om sexuella handlingar. Desto vanligare är det att barn förringar och förnekar övergrepp än att de överdriver eller ljuger. När barn väl berättar om sexuella övergrepp tenderar berättelserna därför att vara korrekta och ha någon form av verklighetsförankring även om de är överdrivna.²⁰⁰ De situationer där barn medvetet har ljugit om sexuella övergrepp är nästan alltid då någon har bett barnet att

---

¹⁹⁷ Sutorius & Kaldal s. 454; Ibid. s. 119; Leander & Christianson s. 293.

¹⁹⁸ Christianson & Ehrenkrona s. 73.

¹⁹⁹ Landström.

²⁰⁰ Leander & Christianson s. 300; Ibid.

ljuga.²⁰¹ Yngre barn tenderar även väldigt sällan att ljuga om känslomässigt laddade händelser.²⁰²

4.5 Förträngning av minnen

Ett barns vilja och förmåga att berätta om sexuella övergrepp motverkas av att ett barn som är offer för traumatiska händelser tenderar att inte berätta om händelserna eller till och med att förtränga dem. Barnets bortträngning av minnen är en faktor att räkna med, åtminstone när det gäller en serie av övergrepp. Trots fotodokumenterade övergrepp förekommer det att barn inte vill övertygas om att övergreppet ägt rum.²⁰³

Förträngning av sexuella övergrepp handlar i majoriteten av fallen inte om minnesförlust utan det är istället fråga om att barnen aktivt väljer att inte tänka på övergreppen på grund av det obehag som förknippas med övergreppen vilket gör att minnena bleknar. Den enskildas känslor har således ett visst samband med minnesfunktionen.²⁰⁴ Omständigheten att barn efter sexuella övergrepp medvetet utvecklar strategier för att inte låta sig själv tänka på övergreppet försämrar barnets minne över händelsen då det inte repeteras i minnet.²⁰⁵ Det förekommer även ett visst överlevnadsvärde i att förtränga traumatiska minnen för att bibehålla en viss psykisk balans.²⁰⁶ Inte sällan kan barns upplevda ovilja att berätta om övergrepp grunda sig i barnets bristande språkförmåga och således barnets bristande förmåga att uttrycka händelsen, även om barnet faktiskt minns övergreppet eller övergreppen.²⁰⁷

---

²⁰¹ Landström.

²⁰² Warfvinge s. 204.

²⁰³ Sutorius & Kaldal s. 312 f.

²⁰⁴ Svedin & Bank s. 57.

²⁰⁵ Leander & Christianson s. 300.

²⁰⁶ Warfvinge s. 206.

²⁰⁷ Leander & Christianson s. 300.

4.6 Barns påverkan av yttre faktorer och missvisande information

Alla människors minnesbild, barn som vuxna, påverkas och förändras av olika yttre faktorer. Huruvida barn påverkas av yttre och sociala faktorer beror till stor del på barnets ålder, särskilt upp till och med då barnet når åtta års ålder. Barn har visats vara betydligt mer påverkbara än vuxna av sociala faktorer vid förhör. Sådana sociala faktorer kan exempelvis vara förmågan att stå emot påverkan från personer med hög auktoritet, om förhørsledaren är stötande eller skrämmande samt sättet frågan ställs på. Upprepade förhör samt upprepningar av samma fråga medför en risk för att barnet tolkar upprepningen som ett tecken på att inte ha utgett rätt svar på frågan vid första tillfället och därför ändrar sig. Har en förhørsledare försökt få barnet att berätta genom att låta barnet fantisera, visualisera eller genom att leka lekar löper barnets minnesbild en risk att vara ett resultat av förhörstekniken.²⁰⁸

Barn som vid en förhörssituation får viss förhandsinformation och sedan blir utsatt för ledande frågor levererar särskilt opålitliga svar eftersom förhandsinformationen skapar en stereotyp bild hos barnet som hen sedan förhåller sig till i sitt berättande. Vittnespsykologisk forskning visar även att om ett barn vid en förhörssituation får uppgiften att bekräfta förhørsledarens summering av vad som framkommit under förhöret kommer barnet till överhängande del bekräfta summeringen istället för att korrigera eventuella felaktigheter. Risken för att barnets utsaga sedermera vid ett eventuellt nästkommande förhör innehåller samma felaktigheter som förhørsledarens summering innehöll är stor.²⁰⁹

Forskningsresultat som återgetts av Schelin har vidare visat att ett barn tenderar att lämna fler felaktiga detaljuppgifter, främst vad gäller perifera detaljer och mindre vad gäller central information, om barnet fått missvisande information i en inledande intervju. Den missvisande informationen tenderar att

---

²⁰⁸ Schelin s. 125 f.

²⁰⁹ Granhag s. 120.

integreras i barnets ursprungliga minnesbild vilket medför att barnet inte längre kan separera falska informationskällor från verkliga. Barn, särskilt i förskoleåldern, har särskilt svårt med *source monitoring* som presenterades i avsnitt 4.2. Barn verkar dock vara resistent mot att integrera information i den egna minnesbilden som kommer från andra så länge barnet inte utsätts för fantasieggande eller missledande information.²¹⁰

Sammantaget kan konstateras att barn är känsliga för att, genom extern eller intern påverkan, utveckla falska minnen. Barn tenderar att vilja vara till lags genom att modifiera sin berättelse utifrån vuxnas förväntningar och värderingar, särskilt när barn talar med auktoriteter så som polis eller läkare då barn är väldigt auktoritetsberoende. Barns påverkan av yttre faktorer är dock en mycket komplex fråga och måste förstås utifrån det enskilda barnets individ och situation. Vissa åttaåringar kan exempelvis vara mer påverkbara än fyraåringar. Äldre barn, så som åttaåringar, har inte sällan även mer kunskap om hur saker och ting stereotypat ser ut vilket kan resultera i att de tenderar att berätta om den stereotypa händelsen istället för den specifika.²¹¹

4.7 Barn som ändrar sin berättelse

Endast för att barn till viss mån ändrar sin berättelse eller lägger till information i senare förhör betyder inte att barnet utstått yttre påverkan från exempelvis en förälder. Det finns studier som visat att barn inte sällan utelämnar central information i ett inledande förhör för att i ett senare förhör berätta.²¹²

Forskning visar att barn behöver upprepade förhör för att kunna berätta om viktig information. En berättelse som vid ett första förhör framstår som informationssnål blir ofta mer detaljerad desto fler gånger barnet får berätta och desto tryggare barnet känner sig. Trots ett generellt behov av upprepade förhör finns det de som utger mer detaljrika berättelser vid inledande förhör. Barn som vid ett första förhör upplever situationen som kränkande eller som

---

²¹⁰ Schelin s. 126.

²¹¹ Christianson & Ehrenkrona s. 163 ff; Warfvinge s. 202.

²¹² Schelin s. 126.

upplever att förhållaren förfäras av barnets berättelse tenderar att bli försiktigare i ett nästkommande förhör och då utelämna eller ta tillbaka tidigare lämnade detaljer.²¹³

---

²¹³ Christianson & Ehrenkrona s. 73.

5 Bevisvärdering av barns utsagor i praktiken

Avslutningsvis, inom ramen för framställningens deskriptiva del, innehåller detta avsnitt en rättsfallsstudie. Syftet med rättsfallsstudien är att undersöka dels hur de svenska domstolarna resonerar vid bevisvärdering av barns utsagor, dels vilka omständigheter som betraktas som avgörande i tillförlitlighets- eller trovärdighetsbedömningen av barnet samt dels hur eller om domstolarna tillgodogör sig tillgänglig rättspsykologisk vetenskap i den dömande verksamheten.

5.1 Metod vid urval av rättsfall

Vid urvalsprocessen av rättsfall använde jag mig av rättsfallsdatabasen Karnov. Vid sökningen tillämpades sökorden ”våldtäkt mot barn”, ”tillförlitlig” och ”trovärdig” samt så avgränsades tidsperioden till avgöranden som meddelats av de svenska hovrätterna under 2018. Sökningen resulterade i 142 träffar.²¹⁴

Sökningsresultat på rättsfallsdatabasen Karnov kan sorteras efter antingen ”relevans”, ”nyast först”, ”äldst först” eller ”rättskällor”. Alternativet ”relevans” valdes vid urvalet av rättsfall för att de rättsfall med högst relevans för sökorden skulle placeras först i sökresultaten. 50 av dessa avgörandena, som utifrån sökningen innehade högst relevans, granskades genom läsning av alla avgörandena med anledning att urskilja de fall som ansågs uppfylla de för uppsatsen relevanta urvalskriterierna. De avgöranden som sållades bort var fall av följande karaktär.

1. Fall där den centrala rättsfrågan utgjordes av huruvida den tilltalade haft *uppsåt till målsägandens låga ålder*

---

²¹⁴ Sökningen genomfördes 2018-11-23.

2. fall där åtalet avsåg andra och fler brott än våldtäkt mot barn, sexuellt övergrepp mot barn samt sexuellt utnyttjande av barn,
3. fall där åklagaren presenterat annan huvudbevisning utöver målsägandens berättelse, samt
4. fall som gällde fler än en målsägande.

Urvalskriterierna grundar sig, förutom på relevansskäl, på uppsatsen bristande tidsomfång samt utrymme vilket inte tillåter ett allt för omfattande material.

Av de 50 studerade rättsfallen uppfyllde sex stycken alla urvalskriterier. Två avgöranden sållades sedermera bort då de inte ansågs tillföra något eget eller nytt inför uppfyllandet av uppsatsens syfte och besvarande av uppsatsens frågeställningar. De därefter fyra kvarstående avgörandena granskades grundligt och presenteras nedan. Även om rättsfallsstudien endast innehåller fyra avgöranden anser jag det vara tillräckligt för att exemplifiera den praktiska bevisvärderingen samt för ett uppfyllande av uppsatsens syften och frågeställningar.

De studerade, samt nedan presenterade, rättsfallen exemplifierar samt visar underrätternas anpassning efter HD:s bevisvärderingsprejudikat och rättspsykologisk forskning samt domstolarnas resonemang vid bevisvärdering av barns utsagor. Det går även utifrån domstolarnas domskäl att fundera kring vilka intressen som motiverar fällande domar i mål där ett barns utsaga utgör huvudsaklig bevisning.

5.2 Hovrätten över Skåne och Blekinge mål nr B 721-18

I mål nr B 721-18 från Hovrätten över Skåne och Blekinge hade den vid tidpunkten för den åtalade gärningen 12 åriga målsäganden varit hemma hos sin jämnåriga kompis vars familj låtit den då 16 åriga tilltalade bo hos dem i egenskap av ensamkommande flykting. Målsäganden befann sig i den tilltalades säng varpå den tilltalade gjorde henne sällskap. Den tilltalade började

ta målsäganden på benet och förflyttade sig därefter till att ligga bakom målsäganden. Han fortsatte att ta målsäganden längre upp på benet för att sedan ta henne på hennes stjärt och på insidan av hennes lår. Den tilltalade började sedan penetrera målsäganden i underlivet med sitt finger. Händelsen varade i ungefär fem minuter. Målsäganden lyckades därefter lämna rummet och berättade direkt för sin kompis vad som hänt. Målsäganden kom även att berätta om händelsen för en annan kompis, samt så småningom även för sin mamma.

Eftersom den tilltalade förnekade gärningen stod uppgifter mot uppgifter vid domstolens bedömning. Tingsrätten gjorde följande bedömning.²¹⁵ Målsäganden berättade om den aktuella händelsen på ett *lugnt* och *återhållsamt* sätt. Hon framstod heller inte som *överdriven* och har inte kunnat visas tala *osanning*. Vidare framkom det inte någon anledning för målsäganden att *sanningslöst beskylla* den tilltalade. Hovrätten anslöt sig till tingsrättens bedömning i fråga om skuld, och gjorde således ingen avvikande bedömning av målsägandens utsaga. Till grund för domen lade hovrätten, förutom målsägandens utsaga, målsägandens kompis inspelade förhör.

Sammantaget ansåg både tingsrätten och hovrätten det vara styrkt utifrån målsägandens uppgifter att den tilltalade begått gärningen vilken är att jämföra med samlag varför den tilltalade dömdes för våldtäkt mot barn. I domen hänvisade varken tingsrätten eller hovrätten till befintliga bevisrättsliga prejudikat.

5.3 Hovrätten över Skåne och Blekinge

mål nr B 3169-17

I mål nr B 3169-17 från Hovrätten över Skåne och Bleking ansåg hovrätten det vara styrkt att den tilltalade berört målsägandens rumpa, både innanför och utanpå hennes kläder, och kön samt att den tilltalade förmått målsäganden

---

²¹⁵ Se Hässleholms tingsrätt, dom 8 februari 2018 i mål nr B 360-17.

att känna på hans penis mot målsägandens vilja. Målsäganden var vid händelsen 13 år och den tilltalade 16 år gammal.

Hovrätten ansåg att målsäganden hade berättat om händelsen *fritt, klart, detaljrikt, sammanhängande, levande, utan motsägelser* och *svårförklarliga uppgifter* samt inte framstått som *överdriven*. Målsäganden hade haft svårt att berätta fritt om de intima detaljerna vilket inte bedömdes märkligt på grund av målsägandens unga ålder. Vidare var målsäganden tydlig med att informera förhørsledaren om att hon inte kunnat besvara vissa frågor om så varit fallet. Målsäganden hade berättat om händelsen för hennes lärare, hennes mamma samt moster som vittnade om att målsäganden var väldigt uppriven efter händelsen och grät.

Hovrätten fann sammantaget att målsägandens uppgifter skulle ligga till grund för bedömningen och att åtalet därmed ansågs vara ställt utom rimligt tvivel. Hovrätten hänvisade i sina domskäl till rättsfallen NJA 2015 s. 702 (balkongfallet), NJA 2010 s. 671 och NJA 2017 s. 316 i fråga om utsagors trovärdighet.

Ett hovrättsråd var skiljaktig och menade att innehållet i det målsäganden berättat för bland annat hennes moster som vittnade i målet endast utgör hjälpfakta men inte stödjer påståendena i gärningsbeskrivningen varför mosterns uppgifter heller inte kan förstärka värdet av målsägandens uppgifter. Målsägandens uppgifter är därför det enda som har direkt bäring på att en våldtäkt ägt rum medan det saknas ytterligare bevisning till stöd för åklagarens påståenden. Det skiljaktiga hovrättsrådet menade även att målsägandens sinnestillstånd efter den påstådda händelsen inte säger något om huruvida våldtäkten ägt rum utan utgör endast ett fristående bevisfaktum till stöd för gärningsbeskrivningen. Vidare menade det skiljaktiga hovrättsrådet att målsägandens uppgifter endast med betydande styrka talar för att en våldtäkt ägt rum men att hennes uppgifters bevisvärde inte kan anses vara så högt att brottet våldtäkt mot barn är ställt utom rimligt tvivel.

5.4 Hovrätten för nedre Norrland mål nr B 567-18

Även detta avgörandet, Hovrätten för nedre Norrland mål nr B 567-18, avsåg våldtäkt mot barn. Den tilltalade i avgörandet blev dömd för två fall av våldtäkt mot barn gentemot målsäganden under perioden 2014-08-01 till 2016-05-04. Målsäganden var mellan 7-9 år vid tidpunkten för de påstådda övergreppen och 10 år när hon hördes om händelserna.

Generellt sett var målsäganden enligt hovrätten *fåordig* i hennes utsaga om de påstådda övergreppen, men utsagans detaljer avseende våldtäkterna ansågs vara mycket *konkreta* och *specifika* vilket gjorde att hennes berättelse framstod som mycket trovärdig.

Målsäganden berättade om övergreppen för sin mamma sommaren 2016, till en kvinna på kvinnojouren i december 2016 och därefter i polisförhör i februari 2017. Vid alla tillfällena innehöll berättelsen samma detaljer om övergreppen och hur hon upplevde dem. I utredningen framkom det att målsäganden är lätt utvecklingsstöd vilket kan påverka hennes tidsuppfattning, men dock inte hennes förmåga att berätta om olika händelser. Hur utvecklingsstörningen kan ha påverkat målsägandens minne kunde det inte ske något uttalande om. Tingsrätten²¹⁶ samt hovrätten menade att målsägandens berättelse och det hon berättat för sin mamma samt kvinnan på kvinnojouren tillsammans utgör mycket stark bevisning för gärningsbeskrivningen. Domen grundar sig vidare på att det framstod som mycket osannolikt att målsäganden skulle ljuga samt upprepat kunnat berätta samma berättelse. Det framstod även lika osannolikt att någon ska kunna ha planterat in berättelsen hos målsäganden.

---

²¹⁶ Se Östersunds tingsrätt, dom 4 april 2018 i mål nr B 960-17.

Den tilltalade hade inte åberopat någon bevisning eller lämnat uppgifter som sänkte målsägandens uppgifters tillförlitlighet varför den tilltalade dömdes för två fall av våldtäkt mot barn.

5.5 Göta hovrätt mål nr B 232-18

I rättsfallet Göta hovrätt mål nr B 232-18 frikände hovrätten den tilltalade efter ändring av tingsrättens dom²¹⁷ där den tilltalade dömdes för våldtäkt mot barn.

Målsäganden var 13 år vid tidpunkten för det påstådda övergreppet men ansågs på grund av en lättare utvecklingsstörning inte ha uppnått den mognad som barn vanligtvis har i hennes ålder. Hon beskrevs befinna sig på samma utvecklingsnivå som en sju-eller åttaåring i vissa hänseenden. Vid förhör med målsäganden lämnade hon enligt hovrätten en *levande, tydlig och logisk* berättelse för händelsen som åtalet avsåg. Målsägandens utsaga hade enligt hovrätten ett högt bevisvärde, särskilt på grund av hennes utsagas *särpräglade detaljer*. Till stöd för åtalet hade åklagaren åberopat vittnen som målsäganden berättat om det påstådda övergreppet för, men hovrätten ansåg att deras vittnesutsagor varken självständigt eller avgörande gav stöd till målsägandens version om vad som hände mellan henne och den tilltalade. Hovrätten ansåg det dock inte finnas skäl att misstro de uppgifter som målsäganden lämnat till vittnena.

I hovrättens domskäl påpekades att det inte för en fällande dom räcker att målsägandens berättelse framstår som trovärdig eller anses ha ett högt bevisvärde. Hovrätten påstod även vid hänvisning till NJA 2009 s. 447 att avsaknaden av teknisk bevisning eller vittnesutsagor inte hindrar en fällande dom utan att en målsägandes alltigenom trovärdiga utsaga kan vara tillräcklig för bifall i förening med vad som i övrigt framkommit i målet. Vid hovrättens samlade bedömning ansåg de dock inte att åtalet kunde ställas utom rimligt tvivel och därav ogillades åtalet.

---

²¹⁷ Se Norrköpings tingsrätt, dom 9 januari 2018 i mål nr B 469-17.

Tingsrätten, i likhet med hovrätten, anförde följande i sin dom. Målsäganden lämnade en *lång, levande, klar, tydlig och logisk* berättelse om det påstådda övergreppets händelseförlopp samt att det med hänsyn till målsägandens ålder och utveckling inte fanns anledning att befara att uppgifterna var påhittade. Målsägandens berättelse innehöll detaljer som målsäganden inte hade kunnat hitta på. Tingsrätten bedömde målsägandens uppgifter som alltigenom trovärdiga. Som grund för tingsrättens fällande dom lades således målsägandens utsaga tillsammans med uppgifter från vittnen som målsäganden berättat om händelsen för, och målsägandens offerbeteende då hon bland annat inte velat visas i samma rum där det påstådda övergreppet ägt rum. Sammantaget menade tingsrätten att målsägandens uppgifter förenat med övriga omständigheter till stöd för hennes berättelse kunde anses ställa den tilltalades skuld utom rimligt tvivel.

Det som skiljer hovrättens friande dom från tingsrättens fällande dom framstår som tillämpningen av NJA 2009 s. 447 samt den styrka som tillmätts utsagorna i målet, både målsägandens och vittnenas.

5.6 Sammanfattande kommentarer

Som framgår av avsnitt 4.1.2 finns det betydligt mer omfattande forskning om minnesförmågan hos barn under sju år än barn över sju upp till 15 år. Vad som förklarar denna skillnad framgår inte av forskningsunderlaget. De slutsatser som kan dras utifrån studerade rättsfall, som uteslutande avsåg målsäganden över sju år, och omständigheten att vetenskapen kan påstås brista i forskningen kring barn över sju år är att domstolarna drar slutsatser om målsägandenas minnesförmåga på väldigt svagt vetenskapligt förankrade grunder. Domstolarna tenderar heller inte att låta barnets individuella utvecklingsnivå påverka bedömningarna, förutom i de fall målsäganden innehaft en viss utvecklingsstörning. I de fallen verkar domstolarna snarare ha haft en högre acceptans för att målsägandens berättelse inte varit så preciserad som en fällande dom bör kräva utifrån beviskravet.

6 Analys

Denna avslutande analys kommer primärt att kartlägga i vilken mån domstolarna beaktar rättspsykologisk forskning vid bevisvärdering av barns utsagor i egenskap av målsägande för påstått sexuellt övergrepp och att utvärdera om det finns intressen som domstolarna beaktar i sin dömande verksamhet men som varken framgår av domskälen eller som ska beaktas utifrån gällande rätt.

För att kunna genomföra ovan utvärdering kommer frågeställningarna som presenterades inledningsvis i uppsatsen att besvaras. Frågeställningar är sammanfattningsvis att utreda huruvida det finns något minimikrav på ett bevismedels kvalitet för att det ska kunna grunda en fällande dom, huruvida beviskravet kan uppfyllas grundat på ett barns utsaga samt vad som kan förklara en eventuell diskrepans mellan den beviskraft som domstolarna tilldelar barns utsagor och den uppfattning rättspsykologisk forskning har om barns trovärdighet och tillförlitlighet.

6.1 Minimikrav på ett bevismedels kvalitet

Enligt HD, genom balkongmodellen, krävs det att åklagaren presenterar så pass stark bevisning att en fällande dom är styrkt innan motbevisningen prövas. Genom HD:s formulering i domskälen, att åklagarens bevisning måste kunna styrka brottet eller brotten, förstås ett krav på att åklagarens bevisning ensamt måste kunna styrka beviskravet ställt utom rimligt tvivel för att åtalet inte ska ogillas utan att motbevisningen prövats. Ett styrkt beviskrav är lägre ställt än ett fastställt beviskrav.

Balkongmodellen anger vidare att det för ett uppfyllande av beviskravet krävs att alternativa händelseförlopp kan uteslutas. Det innebär att en styrkt eliminering av alternativa förklaringsmöjligheter ingår i kravet på åklagarens bevisnings kvalitet. Som svar på frågeställningen om det finns något minimikrav på ett bevismedels kvalitet för en fällande dom gäller, utifrån, balkongmodellen att åklagarens bevisning måste kunna anses styrka brott, och

således styrka ett uppfyllande av beviskravet, vari domstolen även måste kunna styrka ett uteslutande av alternativa förklaringsmöjligheter.

Vad gäller den tilltalades bevisning räcker det dock att den ruckar på åklagarens bevisning i den grad att brott inte längre kan anses vara ställt utom rimligt tvivel. Således ställs det högre krav på kvaliteten hos åklagarens bevisning än den tilltalades.

6.2 Om kriterierna för värdering av utsagor

Flertalet av HD:s uppställda kriterier för bevisvärdering av utsagor har visat sig sakna objektivitet och vetenskaplig förankring. Många av kriterierna framstår visserligen som relevanta, men dess relevans verkar vara så pass svag att de inte bör kunna tillmätas betydelse vid domstolarnas bevisvärdering. Den vaga relevansen beror, förutom på den bristande vetenskapliga kopplingen, på kriteriernas vaga utformning som tillåter ett tolkningsutrymme.

Rättspsykologisk forskning stödjer det förhållande att en sanningsenlig utsaga tenderar att vara klar, lång och detaljrik. Huruvida de forskningsresultaten gäller barn saknar uttryckligt stöd. Omständigheten att kriterierna är utvecklade att tillämpas på vuxna personers utsagor försvagar även dess relevans och tillämpbarhet på barn.

Några av de mest förekommande kriterierna utifrån domstolspraxis är en utsagas trovärdiga intryck, utsagans självupplevda prägel samt utsagans detaljrikedom vilket är oroväckande med hänsyn till det krav som principen om fri bevisvärdering ställer på objektivitet. En utsagas trovärdiga intryck, självupplevda prägel och detaljrikedom avgörs helt och hållet av bedömarens subjektiva uppfattning. Olika bedömare har inte sällan olika uppfattningar om vad som exempelvis kännetecknar en detaljrik berättelse.

När rättens bedömningar sker subjektivt påverkas bevisvärderingen och utgången i målet av den enskilda domarens uppfattning och föreställning kring kön, sexualitet, barn samt uppfattning om vad som är otillbörliga, normala och rationella beteendemönster. Rättens egna och den samhälleliga synen på sexualbrott mot barn påverkar således förutsättningarna för bevisvärderingen.

Vid det fall en fällande dom förekommit i min rättsfallsstudie har jag kunnat uppmärksamma att domstolarna många gånger inte motiverar varför ett tillämpligt kriterium anses vara uppfyllt eller inte i det enskilda fallet. Domskälen tenderar snarare att vara väldigt korta vad gäller bedömningen av barnets utsaga vilket försvårar möjligheten att kontrollera vad domstolarna anser vara exempelvis en detaljrik, levande eller klar berättelse. Vaga domskäl är även problematiskt utifrån syftet med domskälen.²¹⁸ Mål om sexualbrott mot barn innehåller i de flesta fall känsliga uppgifter som av integritets- och sekretesskäl inte kan finnas med i den för allmänheten tillgängliga domen, vilket kan förklara de bristfälliga motiverade domskälen. Syftet med domskälen träder således i sådana fall undan för barnets, samt den tilltalades, integritet.

Som synes stämmer de senare bevisvärderingsprejudikaten²¹⁹ delvis överens med de allmänna kriterier²²⁰ som HD och doktrin ansetts tala för en utsagas sanningsenlighet. Båda de senare prejudikaten och de allmänna kriterierna anger bland annat att en utsagas frihet från motsägelser, logiska och sammanhängande struktur samt klarhet och tydlighet måste beaktas. Det oroväckande är att dessa kriterier inte ens teoretiskt kan gå hand i hand med det genomsnittliga barnets förmåga att berätta och minnas sexuella övergrepp. Ett barn kan omöjligt utifrån den rättspsykologiska forskningen förväntas uppfylla dessa krav på grund av människans åldersrelaterade kognitiva utveckling.

---

²¹⁸ Se avsnitt 2.3.

²¹⁹ Se avsnitt 3.2.

²²⁰ Se avsnitt 3.1.

Vidare anger den juridiska mallen att en utsagas konstans talar för att utsagan är tillförlitlig. Tillgänglig och studerad beteendevetenskaplig forskningen visar samtidigt på att en verklighetsförankrad utsaga istället kan förväntas förändras mellan olika förhörstillfällen eftersom minnet kräver en viss bearbetning över tid. De som inte talar sanning är snarare de som passar in på konstanskriteriet eftersom forskningen visar att lögnare tenderar att vara mer statiska i sitt berättande då de försöker förmedla ett visst budskap genom en inlärd historia. Även om HD genom det senaste bevisprejudikatet, NJA 2017 s. 316, strök konstanskriteriet som delvis ställdes upp i NJA 2010 s. 671 har inte underinstanserna slutat hänvisa till NJA 2010 s. 671 eller de äldre bevisprejudikaten.

Detaljriteriet är ett kriterium som helt klart visat sig tillämpas av såväl HD som underinstanserna vid bevisvärdering av utsagor. Den rättspsykologiska forskningen visar dock att bristen av detaljer inte nödvändigtvis bör verka negativt för utsagepersonens tillförlitlighet eller trovärdighet samt att barn snarare tenderar att utelämna detaljer avseende övergrepp. Studierna om människans script-baserade minne är ett exempel på att personer som utsatts för flera sexuella övergrepp har svårt att uppge specifika detaljer om ett särskilt övergrepp. För att kunna tillämpa detaljriteriet måste domstolen därav kunna utesluta att barnets minne inte har lagrats i det scriptbaserade minnet utan istället lagrats i någon annan minnesform. En utvärdering av vad en detaljrik eller en detaljfattig utsaga kan bero på är ingenting som jag sett domstolarna göra. Istället riskerar barn att misstros som detaljfattigt redogör om sexuella övergrepp samt som inte kan placera övergreppen i exakt tid och rum, då deras utsaga uppfattas som schablonartad och osjälvständig. En bristande detaljrikedom måste givetvis inte bero på det scriptbaserade minnet men min uppfattning av domstolarnas användning av detaljriteriet är att det tillämpas relativt strikt och utan vidare eftertanke om vad detaljrikedomen eller detaljfattigheten kan bero på. Detaljriteriet är ett av de mest använda kriterierna men även ett av de mest problematiska ur ett barnpsykologiskt perspektiv. Det enda vetenskapliga stöd detaljriteriet har avseende bevisvärdering av utsagor är dess tillämplighet på vuxna, men ändå tillämpas kriteriet på barn.

Doktrin har angett att man vid en tillämpning av kriterierna måste ta hänsyn till det enskilda fallet, särskilt då kriterierna inte är utvecklade för just barn. Det verkar dock inte efterföljas av domstolarna då kriterierna tillämpas mer eller mindre direkt. HD:s uttalande i NJA 2017 s. 316 om att man vid en tillämpning av kriterierna måste vara observant på att kriterierna kan vara svåra att tillämpa vid värdering av utsagor från personer med en bristande förmåga att uttrycka sig, alltså exempelvis barn, verkar inte vara något som underinstanserna väljer att ta hänsyn till. En oroväckande aspekt är att domskälen i de flesta fall saknar resonemang om betydelsen av barnets ålder för bevisvärderingen utifrån kriterierna. Domstolarnas tillämpning av kriterierna kan eventuellt motiveras av tanken om att en sådan tillämpning generellt leder till mer korrekta bedömningar än när kriterier/metoder inte tillämpas.²²¹ Eventuellt saknas det bättre och lika, eller mer, effektiva, sätt att bedöma utsagor på varför rättsväsendet har nöjt sig med dagens tillvägagångssätt även om det inte är i linje med rättspsykologisk forskning och strider mot vissa grundläggande bevisrättsliga principer så som objektivitet vid dömandet.

Förutom att majoriteten av domstolarnas kriterier inte stämmer överens med rättspsykologisk forskning, särskilt inte forskning avseende barn, visar forskningen att det finns fler psykologiska detaljer och kriterier än de som har anförts av HD med starkt empiriskt stöd som bör vägas in vid bevisvärderingen. De flesta kriterierna är idag baserade på *hur* barnet berättar sin historia istället för *vad* barnet faktiskt säger, trots att forskningen visar på att det är viktigare att fokusera på en utsagas innehåll istället för utsagans presentation. Exempelvis bör barn som har kunskaper om vuxnas sexuella beteende väcka en varningsklocka eftersom forskningen visar att barn under sex år i princip inte besitter några sådan kunskaper alls under normala förhållanden.

---

²²¹ Se avsnitt 3.1.

6.3 Utgör barns utsaga tillräckligt huvudbevis för en fällande dom?

Det råder ingen tvekan om att barn kan tala sanning och att det går att lita på barns berättelser om upplevda händelser. Barn kan vara väldigt tillförlitliga och trovärdiga vittnen. Generellt visar den forskning jag tagit del av i samband med utarbetandet av denna framställning att barn till och med har en större förmåga att minnas och återberätta sexuella övergrepp än vad jag tidigare trott.

De avgöranden där HD prövat bevisvärderingsfrågor och meddelat bevisvärderingsprejudikat vad gäller utsagor utstrålar enligt mig en bild av att målsägandens utsaga väldigt sällan, om än aldrig, i praktiken ska kunna grunda en fällande dom. Min uppfattning grundar sig i det faktum att majoriteten av HD:s prejudikat är friande även om det av domskälen framgår att HD bedömt målsägandens utsagor som utförlig, sammanhängande, levande, logisk, detaljerad och högt trovärdig.²²² Lambertz angivna krav i NJA 2010 s. 671 på en målsägandens trovärdighet är vidare krav som barn utifrån psykologins vetenskap omöjliga eller osannolikt har förmågan att leva upp till. Min uppfattning stämmer således delvis överens med Leijonhufvuds reaktion på NJA 2010 s. 671. I bevisvärderingsprejudikaten var målsägandena även vuxna.

På grund av barns, i allmänhet, bristande förmåga att uttrycka känslor samt detaljer om upplevda händelser bör barns utsagor tilldelas lägre beviskraft än vuxnas, vilket talar för prejudikatens tveksamma tillämpningsutrymme på barns utsagor. Anses inte en vuxens utsaga räcka som huvudsaklig bevisning för en fällande dom ska ett barns utsaga heller inte göra det. Trots att prejudikaten och kriterierna utvecklats utifrån vuxna tillämpas de på barns utsagor utan närmre diskussioner om att de utifrån vetenskapen i en betydligt lägre grad kan tala för barns trovärdighet eller tillförlitlighet än vuxnas.

---

²²² Se NJA 2005 s. 712 samt NJA 2009 s. 447.

De rättsfall som jag studerat i samband med rättsfallsstudien visar att underinstanserna inte verkar göra samma tolkning av bevisvärderingsprejudikaten som mig eller Leijonhufvud. Både tingsrätterna och hovrätterna har i de flesta fall valt att lasta de tilltalade med ansvar även om målsägandens berättelse utgjort huvudsaklig bevisning och varit det enda i målet med direkt bäring på att ett övergrepp ägt rum, samtidigt som målsäganden av rätten betraktats som fåordig i sin utsaga.²²³ I exempelvis hovrätten över Skåne och Blekinge i mål nr B 721-18 var det som gav upphov till den fällande domen att målsäganden berättat på ett lugnt och återhållsamt sätt samt inte framställt som överdriven eller haft motiv till beljugande. Att låta en målsägandes utsaga på de grunderna uppfylla beviskravet verkar enligt mig orimligt samt strida mot tanken med det högt ställda beviskravet som råder i Sverige. Ett uppfyllande av beviskravet bör kräva mer än en lugn och återhållsam berättelse.

I flertalet domar har HD, och underinstanserna vid hänvisning till HD:s bevisvärderingsprejudikat, angett att ”en trovärdig utsaga från en målsägande kan vara tillräcklig för en fällande dom i förening med vad som framkommit i övrigt”. Den enda tolkningen av ”vad som framkommit i övrigt” som förekommit inom doktrin och av underinstanserna verkar vara målsägandens beteende i samband med händelsen.²²⁴ Det som således tillsammans med målsägandens utsaga kan grunda en fällande dom utifrån förekommande tolkning är målsägandens offersymptom. Vad som då blir intressant är att rättspsykologisk forskning visar på att ett offer för sexuellt övergrepp inte nödvändigtvis visar några symptom samtidigt som det heller inte finns några beteenden som säkert kan tala för att ett övergrepp ägt rum. För att kunna använda målsägandens beteende i samband med det påstådda övergreppet som grund för en fällande dom tillsammans med målsägandens utsaga krävs det enligt min uppfattning att rätten genomfört en utredning där de lärt känna målsäganden så pass väl att de vet hur målsägandens familjeförhållande, kompisförhållande etc. ser ut, samt vet hur målsäganden betar sig i vanliga fall. Sådana beteenden som domstolen tolkar som offerbeteenden kan lika väl bero på vad som helst

---

²²³ Se hovrätten över nedre Norrland mål nr B 567-18.

²²⁴ Se avsnitt 3.3.

i målsägandens liv och utgöra en reaktion av något annat än ett övergrepp som faller inom åtalet.

Att offersymptom ska låtas få avgörande betydelse, vilket det får när ”vad som i övrigt framkommit” inom den dömande verksamheten tolkas som offersymptom, stämmer enligt mig inte överens med den rättspsykologiska synen på offersymptom. Offersymptom bör istället tolkas försiktigt och endast leda till att det riktas en viss uppmärksamhet mot barnet som sedermera kan leda till att exempelvis en förundersökning inleds.

Det rättspsykologiska avsnittet visar på en enorm komplexitet i människans kognitiva utveckling och i de faktorer som påverkar människans minnes- samt återberättarförmåga. För att kunna anse sig göra en korrekt bedömning av en persons trovärdighet och tillförlitlighet krävs det en djupgående kännedom om personen i fråga och kunskaper om det enskilda barnets utveckling. Som även framgår i framställningen måste generella kriterier träda undan för det enskilda barnets förutsättningar. Utifrån de rättsfall jag studerat tenderar inte rätten att djupare undersöka det enskilda barnets kunskapsnivå och utvecklingsnivå. Den kännedom om en person som krävs för en bedömning av personen i frågas utsaga kan domstolarna omöjligen skaffa sig genom att endast lära känna barnet via videospelade förhör, vilket alltid är fallet avseende barn under 15 år i rättsprocesser. Uppspelning av videospelade förhör innebär en svaghet i bevisprövningen och gör att domstolen inte har möjlighet att få samma intryck av barnet som de hade fått vid förhör inför domstolen. Förhör via förinspelade videofilmer försvagar direkt värdet av barnets utsaga och föranleder en ännu försiktigare bevisvärdering. Barnets enskilda utveckling och förutsättningar är något som domstolarna således inte idag verkar ha utrymme att utreda, eller kompetensen att utreda, vilket innebär att domstolarna heller inte är de som kan bedöma barnets tillförlitlighet eller trovärdighet, men gör det ändå. Med hänsyn till kravet på tillräcklig utredning inom ramen för beviskravet är det därför ytterst tveksamt om man kan påstå att domstolarna genomför, eller har möjlighet att genomföra, sådana tillräckliga utredningar för att beviskravet objektivt ska kunna anses uppfyllas. En tillräcklig

utredning bör innefatta ett krav på att domstolen lär känna målsäganden till en sådan nivå att de ur ett psykologiskt perspektiv är behöriga att bedöma målsägandens utsaga.

HD:s uttalanden i deras prejudicerande avgöranden kring bevisvärdering kan dock inte tolkas som uppställda krav för vad som krävs för en fällande dom. Ett barns utsaga ska på grund av den fria bevisvärderingen kunna utgöra tillräckligt bevis för en fällande dom då det är en fråga som är helt och hållet upp till den enskilda domaren. Enligt min mening bör det dock inte vara tillräckligt för en fällande dom utifrån de grunder som domstolarna presenterar i sina domskäl och utifrån den dåliga kännedom om det enskilda barnet som rätten får i rättsprocessen. Ett barns utsaga bör heller inte som huvudsaklig bevisning vara tillräcklig för en fällande dom med hänsyn till att bevisvärderingsprejudikatens utstrålar en bild av att en utsaga från en vuxen i egenskap av offer för sexuellt övergrepp inte räcker för en fällande dom. Om en vuxens utsaga inte räcker ska ett barns utsaga definitivt heller inte vara tillräckligt.

Min uppfattning hade ändrats om kriterierna för bevisvärdering av barns utsagor, och rättsprocessen i stort, anpassas ännu mer utifrån befintlig rättspsykologisk genom att domstolarna börjar, samt ges förutsättningarna för att, beakta det enskilda barnets kognitiva-, minnes- samt språkliga utveckling i en större omfattning än vad som sker idag. Domstolarna både bör, samt förhoppningsvis kommer, kunna genomföra fler vetenskapligt korrekta bedömningar vid en bättre kännedom om det enskilda barnet.

6.4 Över- eller undervärderar domstolarna barns utsagor?

Som framkommer av minnespsykologisk forskning och barns förmåga att återberätta upplevda övergrepp har barn absolut förmågan att både minnas rätt och att korrekt plocka fram minnen för att återberätta dem. Förekomsten av fällande domar, eller bristen på friande domar, vad gäller sexuella övergrepp mot barn där barnets utsaga utgör huvudsaklig bevisning framstår därav

som rimlig utifrån befintlig psykologisk forskning. Det som framstår som mindre rimligt är på vilka grunder domstolarna drar sina slutsatser, som jag även nämnde ovan i avsnitt 6.3. Domskälen motiveras väldigt sällan mer än att det hänvisas till bevisprejudikaten, som presenterades i avsnitt 3.2, och att domstolarna endast anger att barnet exempelvis berättat detaljerat, levande, klart eller sammanhängande. Prejudikaten och de kriterier som domstolarna tillämpar har utifrån ovan avsnitt visat sig sakna egentligt vetenskapligt stöd. Det resulterar i att rätten, när de bedömer barns utsagor vara så pass trovärdiga eller tillförlitliga att de kan utgöra huvudbevis för en fällande dom, grundar sin dom på icke vetenskapliga grunder. Bedömningen sker då snarare på rättsens subjektiva känsla.

I hovrätten över Skåne och Blekinge mål nr B 721-18 samt i hovrätten över nedre Norrland mål nr B 567-18 vägde avsaknaden av motiv till beljugande samt omständigheten att det framstod som osannolikt att målsäganden inte talade sanning tungt för de fällande domarna. Min tolkning av beviskravet och vetenskapen är inte att omständigheten, att det vore osannolikt att gärningsbeskrivningen inte inträffat eller avsaknaden av motiv till beljugande, ska få spela egentlig roll. Det väsentliga bör vara det som faktiskt har kunnat styrkas istället för det som osannolikt inte inträffat. Det förhållande att det är osannolikt att målsägandens inte talar sanning borde inte kunna utgöra ett tungt skäl för uppfyllande av beviskravet om man utgår från Gregows definition av beviskravet.²²⁵

Enligt Gregow krävs det, som framgår av avsnitt 2.1, att den tilltalades oskuld objektivt måste framstå som praktiskt sett utesluten samt att domstolen objektivt måste vara fullständigt övertygad om den tilltalades skuld. Utifrån subjektiva bedömningskriterier är ett uppfyllande av beviskravet enligt Gregow inte möjligt. Vetenskapligt bör det objektivt sett föreligga ett rimligt tvivel även om målsägandens utsaga i egenskap av huvudsaklig bevisning anses

---

²²⁵ Se avsnitt 2.1.

vara levande, logisk och sammanhängande eftersom det är faktorer som är ytterst subjektiva för den enskilda bedömaren.

Sammantaget visar ovanstående på en skev värdering av barns utsagor. Värderingen behöver inte nödvändigtvis utgöra en övervärdering, då barnet kanske faktiskt talar sanning och har varit utsatt för övergrepp. Problemet ligger istället i att värderingen saknar vetenskaplig grund, strider mot bevisvärderingsprejudikat och baseras på den enskilda domarens subjektiva uppfattning. Det är även problematiskt att de argument som presenteras i domskälen i många fall inte borde räcka för ett objektiva uppfyllande av beviskravet, även om utgången i målet är fällande. Domskälen verkar således ofta inte presentera alla de skäl som domstolen anser leda till att beviskravet uppfylls. Utifrån de grunder som generellt presenteras i domskälen är min uppfattning att domstolarna tenderar att övervärdera barns utsagor i de fall barns utsagor.

Vad kan då förklara diskrepansen mellan rättspsykologisk forskning om barns återberättande och domstolarnas värdering av barns utsagor samt förekomsten av fällande domar på, utifrån vetenskapen, bristande bevisning? Möjliga förklaringar går det endast att spekulera kring eftersom domstolarna i domskälen inte, i något av de granskade avgöranden, tydligt redogör för sin värdering av barnens utsagor som grundar de fällande domarna på. En förklaring till diskrepansen kan vara att domstolarna helt enkelt tillmäter barnets utsagor högre styrka än vad vetenskapen tillåter och barns utsagor på så sätt tilldelas en för hög beviskraft. Vidare grundar sig den systematiska övervärderingen av barns utsagor, utifrån domskälen, mest troligt i att domstolarna tar hänsyn till andra intressen och aspekter som de utifrån de bevisrättsliga utgångspunkterna egentligen inte bör ta hänsyn till. Även om bevisvärderingen är fri ska den ske objektiva, vilket domstolarna tar avsteg ifrån när de beaktar intressen som inte ska få påverka den dömande verksamheten. Dessa andra hänsyn än endast bevisningen i det enskilda målet som beaktas vid dömandet låter domstolarna, eventuellt medvetet, väga tyngre än en korrekt vetenskaplig bedömning. Ytterligare en förklaring till diskrepansen är möjligtvis att domstolarna förlitar sig på åklagarens beslut och bedömning att väcka åtal som kräver att

åklagaren vid en objektiv bedömning kan förvänta sig en fällande dom. Det föreligger därav en risk för att domstolarna omedvetet eller medvetet inte själva gör en egen grundlig bedömning.

Den skiljaktiga meningen i hovrätten över Skåne och Blekinge mål nr B 3169-18 samt den friande domen Göta hovrätt mål nr B 232-18 bedömer jag stämma bättre överens med prejudikaten som utstrålar en praktisk omöjlighet att meddela fällande domar grundade på en målsägandes utsaga och befintlig psykologisk forskning än vad övriga rättsfall gör. Detta även om HD:s bevisprejudikat heller inte till fullo kan anses stämma överens med vetenskapen.

Att meddela fällande domar på bristande bevisning är givetvis inte tillfredsställande ur ett rättssäkerhetsperspektiv eftersom det innebär att det tillämpas ett lägre beviskrav i praktiken. Ett i praktiken lägre tillämpat beviskrav strider i sig mot grundläggande bevisrättsliga principer. Många jurister står under uppfattningen att domstolarna tillämpar ett högre beviskrav vid grövre brott än vid lindrigare brottslighet. Däremot verkar motsatsen råda vid just sexuella övergrepp mot barn, trots att det är att betrakta som ett grovt brott.

6.5 Slutsats

Rättens tillämpning av de vägledande ramarna om bevisvärdering av barn samt de psykologiska kunskaperna om barns förmåga att återberätta samt minnas misstänkta övergrepp beror mycket på den enskilda domarens personliga egenskaper, empati och förmåga att tillämpa de teoretiska modellerna. Hur domaren ser på incest, domarens tro om förekomsten av incest, domarens tro på möjligheten att utreda sexuella övergrepp samt förståelse har stor inverkan på det enskilda målets utgång. En korrekt bevisvärdering kräver att rätten tar utgångspunkt i barnets begränsade förmågor och enskilda utveckling samtidigt som rätten inte låter sig ta avsteg från de mest grundläggande bevisrättsliga principerna den svenska rättsstaten har.

Som framgår av vittnespsykologin och barnpsykologin kan man inte kräva att ett litet barn ska kunna berätta om påstådda sexuella övergrepp på samma sätt som vuxna. Samtidigt går det inte att döma en misstänkt sexualförbrytare grundat på ett barns vaga historia där det varken går att avgöra om ett övergrepp ägt rum eller inte, vad övergreppet innehöll för handlingar, när eller var övergreppet ägde rum, som är väsentliga punkter för en fällande dom. Att en berättelse som är vag, detaljlös och icke sammanhängande inte räcker för en fällande är fullt rimligt utifrån praxis, befintliga bevisvärderingsramar och principer samt sunt förnuft.

I rättsliga sammanhang är det ofta de som varit utsatta för många sexuella övergrepp över en längre tid som löper stor risk för att inte bli betrodda på grund av deras svårigheter att särskilja de olika övergreppen från varandra. Även om barn vetenskapligt minns centrala samt viktiga delar av särskilt stressfyllda, känslomässigt laddade och traumatiska händelser bör det i många fall inte vara tillräckligt för en fällande dom i praktiken. Ett uppfyllande av beviskravet kräver mer specifik och detaljerad information om det påstådda brottet. Med hänsyn till den mänskliga faktorn är det dock naturligt att domare beaktar det faktum att det är ett barn de har framför sig, varför de heller inte, om än omedvetet, ställer lika höga krav som på vuxna, utan istället sänker beviskravet något.

En sammanfattande slutsats av både HD:s och underinstansernas bevisvärdering av barns utsagor är att bedömningarna saknar objektivitet i den mån icke relevanta erfarenhetssatser används och som inte objektivt kan ge ett barns utsaga, i egenskap av enda huvudsaklig bevisning, den beviskraft som krävs för att uppfylla beviskravet. Det rättssamhället istället ofta presterar vid fällande domar grundade på barnets utsaga som huvudsaklig bevisning är domslut och domskäl grundade på fördomar, trots att den grundläggande principen om fri bevisvärdering framhåller att värderingen ska vara objektiv. Att helt komma ifrån subjektiva bedömningar är en omöjlighet på grund av den mänskliga faktorn men det mått av subjektivitet som förekommer idag vad

gäller sexualbrott mot barn, och som har förekommit, är enligt min mening alldeles för stort.

En fråga till följd av problematiken kring barns i praktiken oförmåga att utgöra ett tillräckligt huvudbevis för att nå upp till beviskravet är huruvida beviskravet ”ställt bortom rimligt tvivel” är ett lämpligt krav avseende brott mot barn. Att sänka beviskravet vore en väldigt stark åtgärd som i praktiken skulle leda till en högre risk att oskyldiga fälls samt risk för att domsluten står i strid mot vad som faktiskt hänt, även om den dömda är skyldig till någon form av övergrepp mot barnet. En förekomst av fällande domar där det endast gått att styrka att ett övergrepp ägt rum men inte när, var eller hur det skett skulle strida mot några av de grundläggande principerna för en rättsstat. Att sänka beviskravet är följaktligen inte enligt mig en rimlig lösning på problematiken vid svårbevisade brott.

Intresset att skydda barn och att samhället ska utstråla en rättstrygghet gentemot alla medborgare måste ställas emot intresset att inte fälla på felaktiga grunder. Hur rättsväsendet, i alla fall underinstanserna, ställer sig i den frågan framstår som tydligt utifrån min utredning. Rättsväsendets vilja och strävan att avlägga fällande domar i mål om sexualbrott mot barn även i de fall bevisningen objektivt sett och utifrån vetenskapen inte är tillräcklig grundar sig mest troligt i en respekt för barnet och det rättsskydd som måste finnas för samhällets alla invånare. Att det intresset ska låtas gå framför oskyldighetspresumtionen, beviskravet och den tilltalades integritet framstår dock enligt mig som icke rättssäkert samt skevt. En av rättsstatens viktigaste delar är rättssäkerhet, vilket inte bör få låtas gå framför rättstrygghet i samhället genom fällande domar på svag bevisning.

Käll- och litteraturförteckning

KÄLLOR

Tryckta källor

Propositioner

Prop. 2004/05:45 *En ny sexualbrottslagstiftning.*

Prop. 2012/13:111 *En skärpt sexualbrottslagstiftning.*

Prop. 2017/18:177 *En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet.*

Elektroniska källor

Andersson, Per-Erik, *När är bevisningen tillräcklig i brottmål?*, Södertörns tingsrätts domarblogg, publicerad 17 januari 2017, <<http://www.domarbloggen.se/sodertorns-tingsratt/nar-ar-bevisningen-tillracklig-i-brottmal/>> (besökt 2018-11-21).

Landström, Sara, *Barns tillförlitlighet och trovärdighet*, föreläsning, UR Samtiden – Internationella brottsofferdagen 2017, inspelat 22 februari 2017, <<https://urkola.se/Produkter/200722-UR-Samtiden-Internationella-brottsofferdagen-2017-Barns-tillforlitlighet-och-trovardighet>> (besökt 2018-11-10).

Leijonhufvud, Madeleine, *HD-dom gör det omöjligt att fälla för sexuella övergrepp*, publicerad 14 januari 2011, <<https://www.dn.se/debatt/hd-dom-gor-det-omojligt-att-falla-for-sexovergrepp/>> (besökt 2018-11-21).

LITTERATUR

Böcker

Bolding, Per Olof: *Går det att bevisa? perspektiv på domstolsprocessen*, Norstedts juridik, Stockholm, 1989.

Borgström, Claes, *Rättegången om mordet på Olof Palme: en advokats analys*, Rabén & Sjögren, Stockholm, 1991.

Christianson, Sven Å & Ehrenkrona, Marika, *Psykologi och bevisvärdering: Myter om trovärdighet och tillförlitlighet*, Norstedts juridik, Stockholm, 2011.

- Dahlman, Christian, *Beviskraft: metod för bevisvärdering i brottmål*, Upp-
laga 1:1, Stockholm, 2018.
- Diesen, Christian, *Bevis. 6: Sexuella övergrepp mot barn*, Norstedts juridik,
Stockholm, 2001.
- Diesen, Christian, *Bevis 10: Bevisprövning i brottmål, 2.* [rev. och utök.]
uppl., Stockholm, 2015.
- Ekelöf, Per Olof, *Bevisvärde*, Filosofisk tidskrift, 1988.
- Ekelöf, Per Olof, *Bevisvärdemodellen kontra bevistemamodellen*, Svensk
Juristtidning, 1989.
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Heuman, Lars, *Rättegång H. IV, 7.*,
omarb. och rev. uppl., Stockholm, 2009.
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Pauli, Mikael, *Rättegång H. 5, 8.*,
[rev. och utök.] uppl., Stockholm, 2011.
- Cars, Thorsten, *Justitiekanslern och rättssäkerheten*, Svensk Juristtidning,
2006.
- Granhag, Pär Anders, *Vittnespsykologi*, Lund, 2001.
- Granhag, Pär Anders & Christianson, Sven-Åke (red.), *Handbok i rättspsy-
kologi*, 1. uppl., Stockholm, 2008.
- Jareborg, Nils, Asp, Petter & Ulväng, Magnus, *Kriminalrättens grunder, 2.*,
omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013.
- Leander, Lina, *What sexually abused children remember and report: mind-
ing the gap*, sammanfattning. Göteborg: Göteborg University, 2007.
- Leander, Lina & Christianson, Sven Å, *Barns vittnesmål*, i: Granhag, Pär
Anders & Christianson, Sven-Åke (red.), *Handbok i rättspsykologi*, 1. uppl.,
Stockholm, 2008.
- Leijonhufvud, Madeleine, Wennberg, Suzanne & Ågren, Jack, *Straffansvar*,
9., [omarb.] uppl., Wolters Kluwer, Stockholm, 2015.
- Nilsson, Doris, & Svedin, Carl Göran, *Upptäckt och konsekvenser i: Svedin,
Carl Göran & Banck, Lena (red.), Sexuella övergrepp mot flickor och poj-
kar*, Lund, 2002.

Nordh, Roberth, *Bevisrätt C: bevisvärdering*, Iustus, Uppsala, 2013.

Pettersson, My, *Trovärdighetens dimensioner*, TfR, 2017.

Risholm Morhander, Pia, *Utvecklingspsykologi i*: Granhag, Pär Anders & Christianson, Sven-Åke (red.), *Handbok i rättspsykologi*, 1. uppl., Stockholm, 2008.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: Ämne, material, metod och argumentation*, 4. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2018.

Schelin, Lena, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, [Omarb. [utg.], Stockholm, 2007.

Sutorius, Helena & Kaldal, Anna, *Bevisprövning vid sexualbrott*, 1. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2003.

Svedin, Carl Göran & Back, Christina, *Varför berättar de inte?: om att utnyttjas i barnpornografi*, 1. uppl., Stockholm, 2003

Svedin, Carl Göran, *Barn som far illa – Sexuella övergrepp mot barn*, i: Granhag, Pär Anders & Christianson, Sven-Åke (red.), *Handbok i rättspsykologi*, 1. uppl., Stockholm, 2008.

Trolle Önnerfors, Elsa & Wenander, Henrik, *Att skriva rätt: goda råd för att skriva uppsats i juridik*, 1. uppl., Wolters Kluwer, Stockholm, 2016.

Träskman, Per Ole, *Rimligt eller inget rimligt tvivel*, Festskrift till Lars Heuman, Stockholm 2008.

Warfinge, Christina, *Barns minnesförmåga och mognad* i: Svedin, Carl Göran & Banck, Lena (red.), *Sexuella övergrepp mot flickor och pojkar*, Lund, 2002.

Artiklar

Dahlman, Christian & Korths Aspögren, Andreas: ”Varför är bevisning som uppfyller bevisskraven i våldtäktsmål inte tillräcklig i mål om olaga hot?”. I: Svensk Juristtidning, 2018.

Diesen, Christian, *Balkongfallet – ett riktigt bevisprejudikat*, I: Juridisk Tidskrift, Nr 3 2015/16.

Frändberg, Åke, *Om rättssäkerhet*, I: Juridisk Tidskrift, Nr 2 2000/01.

Gregow, Torkel: *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn*. I: Svensk Juristtidning, 1996.

Christianson, Sven Å, *Debattartikel om minnespsykologiska teorier*. I: Svensk Juristtidning 2011.

Mellqvist, Mikael: *Om tro, tyckande och vetande: Högsta domstolens värdering av utsagor*. I: Svensk Juristtidning 2013.

Zila, Josef, *Om rättssäkerhet*, I: Svensk Juristtidning 1990.

LAGKOMMENTARER

Asp, Petter, Brottsbalk (1962:700), kommentaren till 6 kap 1 §, Lexino 2018-07-01 (hämtad 2017-11-02).

Asp, Petter, Brottsbalk (1962:700), kommentaren till 6 kap 4 §, Lexino 2018-07-01 (hämtad 2017-11-02).

Asp, Petter, Brottsbalk (1962:700), kommentaren till 6 kap 5 §, Lexino 2018-07-01 (hämtad 2017-11-02).

Asp, Petter, Brottsbalk (1962:700), kommentaren till 6 kap 6 §, Lexino 2018-07-01 (hämtad 2017-11-02).

Bexar, Mikaela, Brottsbalk (1962:700), kommentaren till 6 kap 1 §, Karnov (hämtad 2018-11-02).

Bäcklund, Agneta, Johansson, Stefan, Trost, Hedvig, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne, Wersäll, Fredrik, Brottsbalk (1962:700), kommentaren till 6 kap 4 §, Zeteo 2018-04-24 (hämtad 2018-11-07).

Bäcklund, Agneta, Johansson, Stefan, Trost, Hedvig, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne, Wersäll, Fredrik, Brottsbalk (1962:700), kommentaren till 6 kap 6 §, Zeteo 2018-04-24 (hämtad 2018-11-07).

Fitger, Peter, Söderbom, Monika, Eriksson, Tobias, Hall, Per, Palmkvist Ragnar, Renfors, Cecilia, Rättegångsbalk (1942:720), kommentaren till 35 kap 1 §, Zeteo 2018-07-04 (hämtad 2018-11-08).

Thornefors, Christer, Rättegångsbalk (1942:740), kommentaren till 30 kap 5 §, Lexino 2012-10-15 (hämtad 2018-11-15).

Rättsfallsförteckning

JUSTITIEOMBUDSMANNENS BESLUT

Beslut, Dnr 592-2012 (JO 2013/14).

TINGSRÄTT

Malmö tingsrätt, dom 24 november 2017 i mål nr 9118-17.

Norrköpings tingsrätt, dom 9 januari 2018 i mål nr B 469-17.

Hässelholms tingsrätt, dom 8 februari 2018 i mål nr B 360-17.

Östersunds tingsrätt, dom 4 april 2018 i mål nr B 960-17.

HOVRÄTT

RH 2010:24.

Göta hovrätt, dom 23 mars 2017 i mål nr B 232-18.

Hovrätten för nedre Norrland, dom 9 november 2018 i mål nr B 567-18.

Hovrätten över Skåne och Bleking, dom 17 januari 2018 i mål nr B 3169-17.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 3 oktober 2018 i mål nr B 721-18.

HÖGSTA DOMSTOLEN

NJA 1980 s. 725.

NJA 1994 s. 268.

NJA 2005 s. 712.

NJA 2007 s. 1032.

NJA 2009 s. 477 (I och II).

NJA 2010 s. 671.

NJA 2015 s. 501.

NJA 2017 s. 316 (I och II).